

AZ „ABSZOLÚTUM” HÉTKÖZNAPJAI

– Román értelmiségi útkeresés a két világháború között –

A román szellemi élet nagy nemzedékváltása az első világháborút követően zajlott le. Az „ifjú nemzedék”, a „huszonhetes generáció”, a „nap fiai” – ahogyan magukat nevezték – az ártatlanság éveit az első világháború alatt élték át, tagjai tragikus tapasztalatokat szereztek. Közös élményük, hogy a megválaszolatlan kérdésektől szenvedtek. Az idősebb nemzedék előtt „ismeretlen” valóság feltárása, megismerése készítette őket a teljesebb élet igénylésére. Volt bennük egy nemzedéki önhittség is, minden babért maguknak és korcsoportjuknak tulajdonítottak. Az „ifjú nemzedék” és annak radikálisabb csoportjai nemcsak az idősebb nemzedéket akarták meghaladni, hanem a maguk módján tovább kívánták folytatni az elkezdett munkát, másrészt teljesen ki akarták zárni a romanizmusért fáradozó közéletből az „öregeket”. Az új szellemiség, az új tudat, az új törvények, az új szokások és egy tragikus látásmódból fakadó messianisztikus küldetéstudat letéteményeseinek tekintették magukat.

SPIRITUS RECTOR

Az „ifjú nemzedék” leghatásosabb, formatív szellemi mentora Nae Ionescu volt, a bukaresti egyetem filozófiatanára. Nicola Iorga nem palástolt dühkirohanásai ellenére Nae Ionescu, akárcsak Nichifor Crainic, a román ortodoxia másik militánsa szellemi elődjének Iorga Sămănătorul (Magvető) mozgalmát jelölte meg. „Ő – írja Nae Ionescu – meghatározta nemzedékünket. Ő jelölte ki az utat. Ezért bárhol is állhatunk, mellette vagy ellene, mi, a háború nemzedéke, akikre az új román állam létrehozása hárult, Nicolae Iorga történelmi promóciója vagyunk.”¹

Az etnocentrikus ortodoxia és vitalista misztika előzményei autochton talajon valóban Iorga Sămănătorul című lapja és a körülötte kibontakozó kulturális mozgalom eszmeiségére vezethetők vissza. A román szociológus és filozófus gondolkodást már a századfordulót megelőzően a német romantika, a historicizmus, a szlavofilizmus és az evolucionizmus hatására egy harmadikutas, agrárius társadalommodell keresése foglalkoztatta. Az a meggyőződése, hogy Romániát fejlődésében hamis útra kényszerítették, meghatározó és közös vonása a különböző izmusok köré tömörülő értelmiségi csoportok társadalomról, politikáról, kultúráról, egyáltalán az ország jövőjéről alkotott elgondolásának is. Határozott szociológiai és gazdaságtani megalapozottságú, harmadikutas modellt a szá-

---

¹ N. Ionescu, *Roza vînturilor*. 1926-1933. Cultura Națională. București, 1935. p. 201.

zadfordulón a poporanizmus (népiek) és ezt folytatva a két világháború között a țărănizmus (țaran=paraszt) dolgozott ki.

Iorga sãmănătorista mozgalma, akárcsak az 6t megelőző Titu Maiorescu Junimea köre a nyugati intézmények importját ellensúlyozandó koherens programot nem dolgozott ki. Követve a romantikus antikapitalista európai és autochton hagyományokat, a Sãmănătorul mozgalom is érzéketlen volt a szociális kérdések iránt. Nemzeti kultúra teremtésére vállalkozott, s azt a hagyományokra alapozva, ahhoz viszonyulva kívánta felépíteni. Az etnikum és esztétikum egymásra utalásával, egymás feltételezettségével létrehozott egy ún. sãmănătorista irodalmat, amely a tradicionális értékek, a bizánci ortodox hagyományok, a falu, a paraszt nemzetfenntartó, a város idegen, pusztító, a kultúra és a civilizáció antinómiájára alapozó gondolatosságával szélsőséges xenofóbiától sem mentes irányzatot hívott létre. Az történt most is, mint minden más, román talajon „felvirágzó”, alapjában eklektikus elgondolások esetében, hogy a személyiség határozottabb formát, irányt ad a létező vagy éppen elképzelt elvárásoknak. A személyiség szerepe abban a nemzetstruktúrában, amely nélkülözi a társadalmat, a kiegyensúlyozó funkciókat betöltő középréteget, túldimenzionálódik. A személyiség által kezdeményezett és autoritárius módon irányított „kézi vezérlésű” ideológia és mozgalom román környezetben nem kivétel, hanem szabály. Fokozottan igaz ez Iorga és sãmănătorizmus esetében; Iorga ellentmondást nem tűrő egyéniség volt. Az általa kezdeményezett mozgalom a zsenge nemzeti kultúra óvásán és felvirágoztatásán túl kifejezte annak a vékony és törekeny értelmiségi rétegnek – az intelligenciának – az érzésvilágát is, melynek apái még kaftánt viseltek, s a modernizáció folyamatában a középréteg szerepét lett volna hivatva felvállalni. A Titu Maiorescu által a múlt század hetvenes éveiben meghirdetett tézis: „tartalom nélküli forma” (formă fără fond) a román valóságra vonatkozóan Nicolae Iorga mozgalmának kibontakozása idejében is aktuális volt.

A strukturális modell tekintetében a keleti társadalmak jellegzetességeit magán viselő román társadalom modernizációja a múlt század hatvanas éveitől kezdődően nem a szelektív intézményimport útját járta. Az átvett nyugati – belga és francia – intézmények, főleg a parlamentarizmus, s ennek nyomán bekövetkező törvényhozási infláció, melynek célja a polgári társadalom működési kereteinek kiépítése volt, nem következett be. Az állam feladatának, a társadalom létrehozásának nem tudott eleget tenni, noha törekedett a középrétegződés elősegítésére. Azt azonban intelligenciaképzésként fogta fel, ennek eredményeként megduzzadt a humán diplomások száma, elsősorban a jogászoké, ami a bürokratizálódást segítette elő. A középrétegek szerepét hivatalnok-értelmiségiek töltik be, a falusi tanítótól a miniszteriális személyekig. Az új elit – túlsúlyban a jogászok, valamint a fülsiketítően hangos zsurnaliszták – politikai pártokat vezető személyek és családok köré csoportosulnak. Ugyanis többségük

a külföldi ösztöndíjakat, hazatértük után pedig a különböző posztokat is azoknak köszönhette. A politikai, s mint látni fogjuk, ideológiai alapon képződő elit helyzete sem egyértelmű. Polarizálódását bonyolította a levantei, balkáni hagyományokban gyökerező, a hétköznapi viszonyokat, kapcsolatrendszereket átítató, a legalsótól a legfelsőbb szintekig érvényben lévő nepotizmus és protekcionizmus. A színekurák piacán igen éles verseny alakult ki, túlméreteződik az értelmiségi proletárok aránya, amit az állam és a társadalom teherbíró képessége nem tud felszívni. Ezt a réteget, amely roppant fogékony mindenféle szélsőség iránt, duzzasztják, színezik az ország politikai határain kívül élő (Erdély, Bukovina, Besszarábia) értelmiségi csoportok, amelyek esetenként több tudással is ideérkezve a legkülönbözőbb nemzetmentési elképzeléseknek keresnek szócsovet, s lapokat alapítanak. A jobbára első generációs hivatalnok-értelmiségi réteg szociális-egzisztenciális szorongásban tengeti napjait a balkáni „urbánus” élet útvesztőiben, ahol minduntalan jelen van a falu valósága. Így érthetően fogékonyabb a tradicionális értékek iránt, mint a nyugati civilizáció ott megjelenő formái iránt, amit egyrészt felületesen sajátított el, vagy nem is ért, másrészt a realitások is abban erősítik meg, hogy az számára még elérhetetlen távolságban van. Kelet-Európában a szlavofilek és nyugatosok konfliktusában mutatkozik még hasonló intenzitással a tradíció és/vagy a modernizáció alternatívájának problémája.

Az állam-társadalom szinkronizmusának problematikus volta, az életvilág hétköznapi deformációi táplálták a mentális beállítottságok súlypontjainak tradicionális erővonalak mentén való összpontosulását. Az eszme, ami segítette a mindennapok mizériájának feledtetését, nemzeti kultúrateremtő vállalkozás volt. Ez a rurális morfológia alapjain álló népi kultúra, illetve a nemzeti jelleg heroikus magasságokba emelése útján valósult meg. Az inspiráló előd, az erdélyi Aurel C. Popovici, aki szerint: „Az emberi élet a kultúra kezdeteivel indul; vallásos kultusz, az ősök kultusza, a nemzeti kultúra atyáinak kultusza, a nemzet kultusza, mindenek kultusza, ami a nép megkülönböztető jegyeit alkotja, de mindenekelőtt a lelki és intellektuális élet kultusza. Egy nép kultúrája tehát a nemzeti eszmények iránti kultusz.” Ezért „egy olyan civilizációval szemben, mint ami nálunk van, bármennyire is ki van fényesítve, a legegyszerűbb vidéki élete egy falunak, amely rendelkezik vallási kultusszal, mely tele van morális filozófiai tanulságokkal, eszményi ihletekkel, az a valóságos kultúra kis központja, egy lelki mennyország.”²

Az abszolútum tételezése a népi kultúrában és implicite ebből adódóan a nemzetben érzékelteti a civilizáció, a nyugati intézmények, életfor-

² Aurel C. Popovici, *Naționalism sau democrație. O critica a civilizației moderne*. Ed. Minerva. București, 1910. p. 18.

mák meg nem emésztett, nem szervesült importja iránti romantikus fogantatású ellenszenvet. A romantikus, racionalizmusellenes beállítottság elhúzódása, hosszú dominanciája a román szellemi életben egészen napjainkig jól érzékeltetik nem egyszerűen az elmaradottságból, megkésettiségből származó reflexeket, hanem magának a közéleti mentalitásnak örökös visszatérését, már-már patológikus ragaszkodását a nemzeti abszolútumhoz, ami abból származik, hogy a partikuláris, nemzeti fejlődés hajtómotorját a romanizmusban, a nemzeteszmeiben látták.

Iorga sãmánatorista mozgalma az ijesztõ szociális és egzisztenciális gondok fölé emelte a nemzeteszmeét, mint legfõbb eszményt, amelyhez képest minden harmad- és negyedrangú. A mindennapok folyamatában jelentkező torzulásokat külső tényezőre vezette vissza, a francia forradalomra, arra a száraz racionalizmusra, amely, mint látni fogjuk, a „huszonhetes generáció” számára is a támadások célpontja. E. Lovinescu, akinek Iorga tanára volt, nem kevés iróniával említi, hogy mennyire „nekihevült” Iorga, amikor Rousseau, Voltaire tanaira került sor. Különösen a „népszuverenitás és az általános választójog” gondolata irritálta. Iorga ösztönösen semmibe vette a tömeget.³ Nae Ionescuhoz hasonlóan Iorga is a nemzet nagy tragédiájának eredőjét az 1848-as eseményekben látta: „az az 1848, amely sokak számára nem határkő, hanem sírkő. (...) Az a nemzedék külföldre ment, nem érett korban, hanem egy olyan életkorban, amikor a fiatal nem tud ellenállni az idegen kultúra leigázó rohamainak, az bármennyire is nem hozzá való. (...) Visszatértek az urak Párizsból, tökéletesen beszéltek franciául, ismerték Párizs összes kis- és nagy utcáit, az útkereszteződéseket, emlékeztek az összes jó és rossz előadásokra, ismerték az összes intézményeket, valamint a párizsi élet akkori összes ágát-bogát. Büszkén tértek haza, lenézték nagyapáikat, ősüket, a román föld barbár parasztságát. Felsőbbrendű emberekként tértek haza, kötélhúzón ereszkedtek le az égből. Ezen rossz körülmények eredménye volt, hogy ők nem láttak mást a politikában, mint bizonyos formákat és metafizikai eszményeket. Tehát 1848-ban hazajöttek egy sötét országba, egy nyomorúságos szegény országba, millió élőlény országába... Azzal a gondolattal jöttek, hogy kitűzzék a háromszínű zászlót (...) maguk köré gyűjtötték az embereket, és három szót kiáltottak, amit senki sem értett: szabadság, testvériség, egyenlőség. Ezek helyett két román szót kellett volna hallatniuk, emberség és igazság. Jöttek, és Bukarestben forradalmat csináltak. Nem felkelést, nem a nép mozgósítását, hanem forradalmat. Ezt csinálták. Ezt egy nép kormányzó osztályának elidegenedett fiai megcsinálhatják, amikor elvesztik minden kapcsolatukat a családdal, ahonnan elindultak, az országgal, ahol születtek, és a néppel, amelyért harcolniuk kell.”⁴

³ E. Lovinescu, *Critice*. Vol. I. Aurora, 1925. pp. 186-187.

⁴ N. Iorga, *Treizeprezece mart* (előadás). Lásd: *O lupia literară*. II. pp. 300-304.

Paradox módon a román eszmetörténet nagy izmusai (junimea-, poporanizmus is) a forma tartalmi vákuumának feltöltésére nem a francia modelleket tartották követésre méltónak, hanem az angolszász és porosz modelleket, Iorga számára is az igazi forradalom az amerikai volt, a modern idők kezdeteit is ettől számította, noha akárcsak sok elődje és kortársa, a Nyugattal először Párizsban találkozott. Ez azzal magyarázható, hogy a román szellemi élet a német romantika vonzásában fejlődött ki, innen vette át és tartotta meg az organikus társadalom felfogást, a historizáló látásmódot.

Az alkotmányosság, a parlamentarizmusnak Iorga szerint voltak román hagyományai, melyek az 1300-as évekig nyúltak vissza. Ezeket a tradíciókon kellett volna felépíteni a nemzeti szolidaritáson alapuló államot. „Amikor annyi viszontagság után megalapítottuk ezt a szerencsétlen Romániát, érthetően nem azért tettük, hogy részvénytársasággá váljon.”⁵ Az 1866-os alkotmány, amely a belga alkotmány átvételét jelentette „valóságos istencsapás volt”. Ideologikus, doktriner kezdeményezések nyomán „az államot nagyon szép absztrakt eszményekre alapozták, bizonyos liberális eszmékre, amelyek a Nagy Forradalom fejlődése nyomán láttak napvilágot... De mi nem csináltunk Nagy Forradalmat. (...) Ha organikus elvekkel tudod megcsinálni azt, amit mások absztrakt elvekkel, az nagyon nagy előny, mert ami absztrakt, annak organikusá kell válnia, különben nincs semmi értéke...”⁶

ORGANIKUSSÁG ÉS EVOLÚCIÓ

A sámánatorizmus a tradicionális patriarchális életvilág felé fordult, a „menteni, ami menthető” elv alapján. Kelletlenül ugyan tudomásul vette az iparosítás, az urbanizáció eredményeit, de mindezeket nem tartotta szükségesnek, mivel az tovább rombolta a hagyományos életvilágot. A népi-nemzeti motívumok hangsúlyozásával legalább a kultúra területén igyekezett a formát a lehetőségek szerint a tartalomhoz közelíteni. A lassan valóban részvénytársasággá váló országban a parlamentarizmus, a „demokrácia” hétköznapi megnyilvánulásai az abszurd, a groteszk kategóriájába tartozó artikulációkat öltöttek. Ennek mintegy reakciójaként Iorga mozgalmában határozott formát ölt az antiparlamentáris és antidemokratikus magatartás, amely egyben az általa meghirdetett új romanizmus meghatározó vonása is.

A történelem ironiája, hogy az Iorga által új tartalmakkal gazdagított romanizmus koncepció a két világháború között az ortodoxia, a vitalista misztika eszmei előzményeként él tovább, amely aztán a rohamosztagokkal találkozva a spiritus rectort is maga alá temeti.

⁵ N. Iorga, *Congresul petroliștilor*. In: „Neamul Românesc”. 1907. 31. sz. p. 482.

⁶ N. Iorga, *Doctrina naționalistă*. 1923. p. 9.

Kétségtelen, hogy Iorga parlamentarizmus- és demokrácia-ellenessége személyiségének súlyánál fogva is sokakban rokonszenvet ébresztett, ami azonban egy paradox helyzetre is fölhívja a figyelmet. Az adott államtársadalom körülményei közepette a román értelmiségi elit egyik prominens személyisége olyan intézmények ellen indít frontális támadást, amelyeknek működési lehetőségei nem kipróbáltak. Mihai Ralea a lényegre tapintva írja: „A demokráciát és parlamentarizmust élesen bírálják, mint régít, amelyet a tények túlhaladtak és a tapasztalat megsemmisített... De nálunk semmi nyoma a parlamentarizmusnak. Vajon elítélhető-e egy olyan intézmény, amelynek nem engedték meg, hogy működjön, hogy megmutassa, mire képes? Tiszteljétek, tegyétek reálissá a parlamenti rendszert, és utána tanulmányozzátok következményeit. De csak miután az létezik. Parlamentáris rendszerünk nincs. És ha a dolgok mégsem mennek jól, a parlamentarizmus és demokrácia a hibás, amely nincs, amelynek nem engedték meg, hogy képességeinek mértékét bizonyítsa.”⁷

Iorga Nyugat-ellenes attitűdjében politikai motivációk is jelen voltak. Az elődök tapasztalatai (M. Maiorescu, C. Stere) is arra utaltak, hogy kulturális mozgalmat csak politikai eszközökkel lehet fenntartani. Ez annál is inkább fontos volt, mert a Sămănătorul a közszellem számára is irányadóként lépett fel. A nagy kérdés, amely a századfordulón a fejeket lázba hozta, az agrár- és a nemzeti kérdés volt. N. Iorga irányzata a nemzetet karolja fel, egy olyan romanizmust akar a régi helyébe, amely „szerény, tudatos és dolgos”, és teljes egészében megfosztja tartalmától az előbbit, amikor a legfőbb tulajdonság az volt, hogy „románok vagyunk”. A bosszúállás szelleme sorra ledönti a nagy elődök romanizmus körüli spekulációit. N. Iorga új nacionalizmusa-romanizmusa, az eszmei indíttatást az erdélyiek-től kapta, attól a csoporttól, amely Bukarestben *România Jună* (Ifjú Románia) című lap köré tömörült.

E csoport ideológiai meglátása, hogy mivel a városi lakosság idegen, a parasztságnak és a bojáráságnak nincs szöcsöve liberálisok között, a román polgárság mint olyan nem létezik. A sămănătorizmus lényegében saját óromániai valóságát is leegyszerűsíti, amikor az erdélyi képletet veszi át. Számára is a társadalom valóságos pozitív rétege a parasztság és a bojártság, a városi lakosság viszont mesterséges, import, idegen, ezért mellőzni kell. Mint Iorga megállapítja: az „idegen munka nem viszi előre a nemzeteket.” A Sămănătorul, pontosabban a Iorga képviselte mini „kultúrforradalom” a politikai, társadalmi és nemzeti feladatokat a kultúra révén kívánta megoldani. Ez a nézőpont az erdélyi román politikusok körében elterjedt volt.

⁷ M. Ralea, Petru democrație. In. „Viața Românească”. 1926. 5-6. sz. pp. 301-302.

⁸ N. Iorga, Românismul vechi și noul naționalism. Cuvinte adevărate. București, 1904. pp. 106-109.

Pärvan is úgy látta, hogy ha megvalósul a románság kulturális egysége, az lehetővé teszi a nemzeti egység beteljesülését is.⁹ A kérdés a romanizmus sorsát és távlatait illetően a következőképpen tevődik fel: vagy mindent átfogó kulturális mozgalom, vagy nemzethalál. Ezért az erdélyiek szorgalmazták a nemzeti kultúra elszigetelését, elsősorban a nyugati hatásoktól. A România Jună köré csoportosult erdélyi értelmiségiek hitvallása: „A mi mentalitásunk számára is hasznos könyvek behozatalának könnyítése a kulturális haladás akadálya. A kultúra idegen könyvek révén még a demokrácia eszméjével is ellentétes. Ezen könyvek által pervertálódik a nemzeti szellem. A konklúzió tehát: vámielletéket az idegen könyvekre.”¹⁰

Az erdélyiek hatására a sãmánátorista mozgalomban egy dogmatikus intolerancia válik uralkodóvá, mely szerint minden kapcsolat a nyugati kultúrával katasztrofális veszélyek forrása. Tény, hogy a román kultúrát, különösen az olvasóközönség ízlését a szóban forgó időszakban másod-harmadrendű, főleg franciából fordított irodalom alakította. Ez nem csupán esztétikai értéke tekintetében volt valóban degradáló, hanem gátolta az éppen sarjádó nemzeti irodalmat, s konkurenciát jelentett számára. Nem véletlen, hogy Iorga az „új idők” nevében a kultúra területén egész sor politikai előírást szorgalmaz. „Illetéket az idegen irodalmi könyvekre (de nem a tudományos irodalomra), illetéket az idegen újságokra – mint Ausztriában –, illetéket az idegen társulatokra. Illetéket, kemény illetéket azokra, akik külföldön élnek, és jövedelmeiket, amelyeket birtokaik után húznak a parasztjaik véres verítéke után, ott költik el, és végül a külföldön szerzett tanulmányi diplomákat ne ismerjék el teljesen, mert vannak tanáraink, tanult embereink, iskoláink, amelyek rengeteg pénzbe kerültek, és amelyeket nem goromba frátereknek és szegényeknek csináltak.”¹¹

Az elnemzetietlenedést gátolandó intézkedések tekintetében Iorga nem áll meg itt, új útlevejtörvényt szorgalmaz, megnyomorító illetéket követel az abszentistáknak, a külföldön szerzett diplomák érvénytelenítését követeli, mert ezek az intézkedések „hazafiasak” most, „amikor nemzeti állam vagyunk, mely nemzeti kultúráját alkotja meg, és jól körülhatárolt céljai vannak.”¹² Hogy mindezen követelésekből semmi sem valósult meg, azt maga Iorga vallotta be 1934-ben. „Igen, kértem a divatos idegen könyvekre vámielletéket egy adott pillanatban, hogy megvédjem a hazai írás törekeny palántáját, melyek néhány száz példányban olvashatók, anélkül azonban, hogy anyyira naiv lettem volna, hogy higgyem, hogy azt valóban érvényesítik is.”¹³

⁹ V. Pärvan, Unirea. In: „Luceafărul”. 1906. 4. sz. p. 90.

¹⁰ R. D. Cultura nationala (II.). România Jună. 1900. 72. sz. (A szerző neve nem ismeretes.)

¹¹ N. Iorga, Boierimea francezã în România. In. Sãmánatorul. 1904. febr. 22.

¹² N. Iorga, „cotile cãlugerilor catolice. In. Sãmánatorul. 1904. dec. 12

A kortársak előtt sem volt titok, hogy a Sămănătorul körüli csoport a konzervatívok felé kacsingat, noha Maiorescu nem kedvelte a rámenős fiatal professzort, Iorgát. A hivatásos politikai státus megszerzése nélkül Romániában a tudományos és irodalmi pozíció roppant sebezhető volt. Ezt elkerülendő Iași-ban A. C. Cuza közreműködésével létrehozzák a „Jó románok testvérisége” csoportosulást és annak szócsövét, a Neamul Românesc című lapot.¹⁴ A kultúr- és nemzeti misszió, a szellemi sajtóságok jelszavait elhagyva a lap A. C. Cuza hatására lassan egy rossz ízű diverzionista xenofóbia felé csúszik el. N. Iorga tudatában volt, hogy politikai karriert sem lehet megalapozni a nacionalizmus következetes vállalása nélkül, noha az igazsághoz tartozik, hogy ő viszonylag szélsőségektől menetes formában képzelte el az új idők romanizmusát, melynek kitűzött célja a nemzeti egység, az összes románok egyesítése volt.

1908-ban a nacionalizmust így határozza meg: „nem ösztönös és nincs osztályjellege; sorainkban, akik felett nem leng más zászló, mint az országé és a nemzeté, helye van és helye kell legyen a nemzetet alkotó összes osztályok képviselőinek, mindegyiküknek azonban szükséges a lelki felkészültség és a közös cél megértése. A valódi nacionalisták a megértő, tudatos, szorgalmas és jellemes emberek, akik felismerik, hogy egy nemzet organikus lény..., amely létezhet, feltűnhet és elhalhat, de nem változhat át más teremtménnyé. Erejük nem is lehet folyománya valamiféle metafizikai politikai elméletnek, hanem az egyszerű, de erős politikai fizikának; a nemzeti talajba ültetett gyökerek számából és jelentőségéből származik az, a nemzet azon barázdájából, amely egyedül képes a szükséges energiákat nyújtani.”¹⁵ Vagyis „a nacionalizmus doktrínája a nemzet fogalmából indul ki, ami ellentétes a liberális doktrínával, amely a szabadság fogalmából indul ki.”¹⁶ „A nacionalizmus politikai doktrína, az államélet egyfajta, a nemzet szolgálatába állított felfogása, amelyben a nemzet organikus és meghatározó lény... A nacionalizmus nem szentimentális szín bármely politikai hit számára; ő maga egy hit, sőt egy kizárólagos hit.”¹⁷ „Mi először nacionalisták vagyunk és azután demokraták, és utána caranisták... Mivel mi a nemzetnél semmit sem tartunk többre, még a társadalmi igazságot sem.”¹⁸ Más helyen a nacionalizmus és forradalom viszonya tekintetében jegyzi meg, „a nacionalisták a kultúráért, az evolúcióért harcolnak, és nem csatlakoznak a forradalmi mozgalmakhoz.”¹⁹

¹⁴ Ovid Densusăeanu, *O tragicomedie patriotică* In: *Vieașă Nouă*. II. évf. 5. sz. 1906. ápr. 1. p. 108.

¹⁵ N. Iorga, *Ce este Naționalismul*. In: *Neamul Românesc*. 1908. 62-63. sz. pp. 952-953.

¹⁶ I. m. 1908. 151. sz. p. 2394.

¹⁷ I. m. 1908. 132. sz. p. 2086.

¹⁸ *Neamul Românesc*. 1913. 52-53. sz. p. 802.

¹⁹ I. m. 1910. 51. sz. p. 806.

Nem hiányoznak e passzusokból a doktrinális elemek. Fontos ennek hangsúlyozása, mert a Iorgát követő két generáció – a „háború nemzedéke” és a „huszonhetesek” – már nem az Eminescu képviselte nacionalizmus-pesszimizmus paradoxonra hivatkoznak, hanem a nemzetet mint abszolútumot, valamint a finalitást hordozó cselekvést helyezik előtérbe.

N. Iorga organicista-evolucionista alapállásból a nemzetet a társadalmi struktúra helyébe illeszti, a fölé emeli, mintha a modern nemzet és a modern társadalom két külön entitást képviselne. A dolgok ilyenén láttatása Iorga által, viszont megjelenít egy sajátos román valóságot, ahol ugyan kiépülőben van a modern állam, de az egy tradicionális társadalomra telepszik rá. Más szóval nemzet sincs. Ennek ellenére nemzet fogalmát használja, amely nála homogenizáló, finalitása van, és messianisztikus tartalma háttérbe szorítja a társadalom differenciálódásának konfliktushordozó valóságát, noha már tudja 1907 tapasztalatát, a román parasztság éhséglázadását, ami a 20. századi Európában szinte egyedülálló tragédiának számított, éppen „Kelet Belgiumában”. S végül totális tagadása a társadalom és politika terén a liberalizmus elveinek. Mindezt egy kizárólagos és egyneműsítő romanizmussal (nacionalizmussal) utalja a sülyesztőbe. Jellemző, hogy az A. C. Cuzával és Ioan Zelea Codreanuval alakított új párt – Nacionalista Demokrata Párt – elnevezésében Iorga hogyan indokolja a „demokrata” jelzőt: „a demokrácia számunkra csak eszköz, amellyel minél erősebben nyilváníthatjuk a románság politikájának nemzeti jellegét.”²⁰

Nicolea Iorga 1918-ban szakít Cuzával és Codreanuval, a Mihály Arkangyal Légión megalapítójával, s a parasztpárthoz, majd az erdélyi nemzeti párthoz csatlakozik. Az eszmeiséget – ami igaz, előtte is jelen volt a román szellemi élet térképén – személyiségének súlyánál, jelentőségénél fogva olyan temperamentumosan, hévvel és az újságigazgatói, az egyetemi katedra nyújtotta lehetőségekkel, eszközökkel valósította meg, amely ellen a kortársak józanabbjai sem tudtak meggyőző érveket felhozni. Igaz, az összes románok egyesülésének délibábos távlataitól elvakított fiatal értelmiségiek, a falusi és városi hivatalnokok (papok, tanítók, jegyzők, polgármesterek) rétegét nem annyira a racionális észrvek, mint való életük tényigazságai érdekelték, melyben több volt az irracionális, a számukra felfoghatatlan. Iorga saját bevallása szerint mindig is a konkrétum híve volt, a teória távol állt tőle. Mozgalmának eszmeisége a múlt iránti nosztalgától, ártatlannak tűnő bukolikus képektől, bizánci szentektől, jó vajdaktól, bojároktól, szófogadó parasztoktól hemzseg. Más szóval az irodalmi, publicisztikai formába öltöztetett érvelés etnográfiai és etnogenetikai alapokon állott. A vidéki, falusi életben vélte felfedezni a nemzeti szelle-

²⁰ N. Iorga, *Adunarea noastră*. In. Neamul Românesc. 1910. 50. sz. p. 86.

miség jellemzőit, és ennek a paraszti misztikának a sámánatorista szépirodalomban állandó vissza-visszatérő motívuma volt az a gondolat, hogy a falu őrizte meg a szépet, az autentikusat, a jóérzést, a hagyományt, az egyszerű és természetes életet. A természeti állapot rousseau-i képei ezek. S ennek a kulturális állapotnak a hívei között olyan személyiségeket találunk, mint T. Maiorescu, M. Eminescu, C. Rădulescu-Motru, C. Stere, G. Ibrăileanu, Gh. Madgearu, M. Ralea, L. Blaga, O. Goga stb. Így aztán nem véletlen, hogy a hivatalnok és értelmiségi réteg többsége, amely valamilyen formában frusztrálva érezte magát a civilizáció torzulásaitól, igencsak fogékony volt – a nemzet nagyjaitól is megerősítve – e tradicionális világ arányosságai iránt.

Még a két világháború közötti román irodalomban is, éppen a sámánatorizmus hatására, amely az írónak nemzeti missziót szánt, szinte tipológiai pontossággal kimutatható, hogy a pozitív hős a falutól elszakadó, a városi ipari életbe integrálódni nem tudó, gyökeretelenné vált figura. Igaz, a regény, a modern regény még várat magára, az elvárások továbbra is a lírának nyújtanak prioritást. Ez pedig jelzi a polgári olvasóközönség silányságát.

AZ „ÚJ REND” APOSTOLA (I)

Az első világháborút követő években kétségbevonhatatlan korszakváltás történik a román szellemi életben, azonban az emberek és az eszmék nem cserélődnek ki egy csapásra. Tetten érhető a folytonosság. Iorga bármennyire is tiltakozott az ellen, hogy a vitalista misztika és az ortodoxia zászlóbontói szellemi elődjükként tartották számon, ez mit sem változtat a tényeken. Elindította a nemzeti kultúrát, irodalmat, identitást kereső-teremtő folyamatot, amely a (19. és 20.) századforduló és a századelő hasonló kelet-európai mozgalmaival és eszmeiségével analógiába állítva is több volt, mint jámbor nemzeti romantika. Az organikus fejlődés a bizánci ortodoxia, a paraszti misztika, xenofóbia, az egész etnográfiai és historicista érv és gondolat nem tűnt tova hatás nélkül. Sőt nagyobb nyomatékot kölcsönöztek külön-külön és együttesen is ezen nemzettartalmakat hordozó meghatározottságoknak. A nemzet mint abszolútum most már végighúzódik az összes létező román humán szakdiszciplínák témakörein. Ebben a kontextusban Vasile Pârvan és Nae Ionescu irányadóak voltak. A „huszonhetes generációra” azonban a legnagyobb, mondhatni „végzetes” hatással a már említett Nae Ionescu, a bukaresti egyetem filozófiatanára volt.

A társadalmi, kulturális környezet, a roppant hangos zsurnalisztika, az abszurd és paradox életvilágok kisebb módosulással átöröklődnek a háború utánra is. Azt mondhatni, hogy az ott a normális állapot, amely folyamatosan termeli továbbra is a szélsőséges ellentmondásokban tobzódó személyiségtípust.

A „huszonhetes generáció” eszmei habitusát formáló Nae Ionescu életpályája és munkássága lényeges pontokon érintkezik és analóg is a két világháború közötti közép-kelet-európai értelmiségi magatartásformákkal. Az értelmiség hőskorának is nevezhetnénk ezt az időszakot. E korszak intelligenciája többségének tudati meghatározottságai: a szélsőségek, az irracionális gondolati struktúrák, a nemzet-abszolútum, az antiliberalis és antidemokratikus politikai attitűd, az organikus múlt társadalomképe stb. A nemzet-társadalom realitásai, az európai eszmei tradíciók sokrétűsége vagy az éppen divatos irányzatok, a modellkeresésből vagy követésből fakadó torzulások, a harmadik út utópiája mind olyan tényezők, amelyek tápot nyújtottak az értelmiség különböző csoportjainak világlátásuk „új-szerű” kialakításában. Egy ideológiai meghatározottságú, jórészt falusi papi, hivatalnoki és értelmiségi gyökerekkel és háttérrel rendelkező elit színrelépésének vagyunk tanúi, melynek küldetéstudatát a divatos irracionalista filozófiai irányzatok alakítják. Csupán a kelet-európai társadalmak megkésetttségével, a nyugati modellkövetés torzulásaival, a „tartalom nélküli forma” realitásával ennek az értelmiségi típusnak szimbolikus, metaforikus világlátását, irracionalista kiütkeresését, kísérletezését nem lehet indokolni. A valóságok, a nemzeti érdekek, a jövőkép, a jövőépítés nem járt útjainak, a harmadik útnak az idealizálása (helyenként a posztkapitalista civilizáció előrevetítése), mindenféle racionális értékrend sutba dobása, talán megerősítve a háború nyújtotta tapasztalatokkal is. Azoknak a jelenségeknek a motivációit kutatták-keresték, amelyeket a világégés folyamán megtapasztaltak, de rájuk racionális magyarázatot nem tudtak adni. Az élethelyzetek esetenként nem fedik az eszméket, ezek nem az előbbi „tükörképei”, az individuum olyan pszichés torzulásai érhetők tetten itt, amelyekben a személyiség már-már patológikus vágyálmai valóságként artikulálódnak. Ha Iorga ellentmondásokban, paradoxonokban csapongó személyisége előzménye e típusnak, akkor Nae Ionescu már a végigvitt irracionális gondolkodás és tett embere. Nae Ionescu 1919-ig Münchenben tanult. A politikában II. Károly király visszatéréseével válik ismertté, mint annak tanácsadója. Grigore Gafencu, a Nemzeti Paraszt Párt egyik vezéregyénisége, memoárjában az 1930-as év politikai mérlegét megvonva írja: „Károly a trónon, Maniu civilben, Mironescu miniszterelnök, Nae (Ionescu) politikai tanácsadó, Arisztide pénzügyi tanácsadó, Ceșianu Dinu miniszter Párizsban; íme az új rendszer.”²¹ II. Károly, aki diktatúrára tör, céljai megvalósításában ahhoz az értelmiségi csoportosuláshoz közeledik, melynek tagjai határozottan demokrácia-, parlamentarizmus- és liberalizmusellenesek voltak. Nae Ionescu nemcsak egyetemi előadásaiiban – ex cathedra –, hanem mint a Cuvîntul lap igazgatója pub-

²¹ Gr. Gafencu, *Insemnări politice*. 1929-1939. Humanitas, București. 1991. p. 15.

licisztikai írásaiban is hitet tett az „új rend” mellett. Az új szellemiség, új ritmus, új emberek olyan jelszavak, amelyeket II. Károly is hangoztatott: generációs törekvéseket fejezett ki, vagyis az ifjú nemzedék aktivizálását, az öregek félreállítását, akik útjában álltak egyeduralma kiépítésének. Ezek az elképzelések szinkronban voltak Nae Ionescu „pedáns és műves” cikkeinek gondolatmenetével, mely szerint kimerült minden alap és hit, ezért új és termékeny hitre van szükség. Mindennek konkretizálását Nae Ionescu a király diktatúrája révén vélte megvalósíthatónak.

A monarchikus miszticizmus filozófusát, a palota emberét, Gafencu rámenős, intrikus, parancsoló, „sátánian mosolygó”, jóvendómondó személyként látja, akinek politikai cinizmusa jól mutatja az első világháborút követő időszak román közéletének hanyatlását²² Nae Ionescu „új világképe” az 1930-as évek elején ingadozni látszott az abszolutizmus és az anarchia között. Az „új világot” egyrészt az isteni jog alapján álló király értelmes tirannizmusában vélte megvalósíthatónak, miután felszámolják a politikai pártokat, eltávolítják a pártok vezetőit és befagyasztják azokat a külföldi kapcsolatokat, amelyek e törekvések útjában állnak, másrészt az anarchia állandósításában, amelyhez a királyi diktatúrán keresztül vezet az út, előkészítve az „új erő” számára a politikai hatalomátvételt. Nae Ionescunak nem kis szerep jutott abban, hogy az amúgy is ingatag román parlamentarizmust diszkreditálja, és eszmei előkészítője legyen II. Károly diktatúrájának is, amelyet a király 1938-tól két éven át gyakorolt.²³

A Nagy-Románia feltételei között aktuális kérdés volt a homogenizálás vagy regionalizálás alternatívája. A régi rend – a parlamentarizmus – emberei, elsősorban Iuliu Maniu, azon az elven volt, hogy Erdély nem lehet egyik napról a másikra Moldo-Valachia, vannak regionális sajátosságai, amelyeket figyelembe kell venni. „Az elkerülhetetlen változások”, az „új idők” doktrínája, amelyet Nae Ionescu dolgozott ki a király számára, és hirdetett a Cuvintul című lap hasábjain, Erdély és a csatolt területek (Bukovina, Besszarábia) kérdésében azt jelentette, hogy az idős generáció tagjait, akik elöregedtek a tradíciók és egyes nemzeti jogok fenntartásában, helyettesíteni kell új elemekkel, fiatal emberekkel, akik nem hoznak be a kiegészült Románia politikájába regionális emlékeket, hanem egy olyan új szellemiséget képviselnek, amely egy és ugyanaz az összes ország-részben, és a múlt helyett a jövő felé fordulnak²⁴. Meghaladása ez Iorga romanizmusának, mert a Nae Ionescu a nemzeti misztikába ötvözött ortodoxiának szánta azt az eszmei integráló szerepet, amely homogenizálni képes a különböző fejlettségi szinten álló románság jövőképét. Politikai sí-

²² I. m. p. 31., 36., 121.

²³ I. m. p. 315.

²⁴ I. m.i.m. p. 172. o

kon, ahol a diktatúra, „az új rend” meghonosításának híve volt, egyre inkább a Vasgárdában látta azt az eszközt, mely szélesebb tömegbázison megvalósíthatja elképzeléseit. Pártállása, nemcsak az övé, hanem a szélsőjobb többi ideológiáé is – Cantacuzino, Nichifor Crainic, Dragoș Protopopescu – 1934 januárjában, Duca miniszterelnök meggyilkolásakor került a nagy nyilvánosság fókuszába. Mindannyiukat letartóztatják. N. Titulescu új kormányfő első táviratára a király feláldozza Nea Ionescut. Iorga táviratban lép fel érdekében a királynál. „Kérem öfelségét, hogy lépjen közbe Nae Ionescu tanár érdekében, mindazért, amit ő csinált. Abban az országban, amelyben Tatarescu elnök, Nae Ionescu professzor legkevesebb annyit megérdemel, hogy szabad legyen.”²⁵ Nae Ionescut 1938-ban „tudományos tevékenység hiánya” miatt menesztik a bukaresti egyetem filozófiai tanszékéről, ahol 1925 óta tanított, és egy Csikszereda melletti lágerebe internálják. Innen 1939-ben szabadult, rövid időre rá, 50 éves korában meghal. Halála óriási felháborodást vált ki értelmiségi körökben.

Az eseményt maga II. Károly is feljegyezi naplójában: „Fontos esemény, ma reggel meghalt Nae Ionescu. Mint embert sajnálom, mert hibái ellenére érdekes személyiség volt, s azokban a napokban, amikor hívem volt, nagy hasznát vettem. Azonban ahogy telt az idő, megromlott, és jellemének hibái egyre inkább nyilvánvalóbbá váltak. Szigorú logikája volt, de egy olyan logikát képviselt, amely már illogikához vezetett, ahelyett, hogy konstruktív szellem lett volna, destruktívvá, szérszálhasogatóvá vált, volt természetében valami machiavellisztikus.”²⁶

Tanítványainak egy csoportja – M. Vulcănescu, C. Floru. C. Noica – bizottságot alakít tanáruk műveinek kiadására. 1941–1944 között meg is jelentek N. Ionescu Logika története, Metafizika I., Metafizika II. című munkái. Írásainak további kiadását I. Antonescu marsall tanácsára felfüggesztették.

A fentebb felsorolt tények és időpontok igen jól érzékeltetik azt, hogy minden olyan politikai fordulat, amely valamilyen formában bátorította vagy korlátozni igyekezett a misztikusok működését, közvetlen kihatással volt Nea Ionescu politikai, publicisztikai és tanári pályafutásának alakulására. Megállapítható az a másik, nem kevésbé fontos tény is, hogy a vitalista misztika apostola saját machiavellizmusának esett áldozatul. N. Iorgát tekintette példaképnek, azonban a romanizmus úttörőjében volt valami 19. századi emelkedettség, míg Nae Ionescu már a két világháború közötti, az extrémítások iránt vonzó, a metafizikát a politikában kama- toztató értelmiségi típusa.

²⁵ I. m. p. 320. – „Elrejtették, mint a muzsikot a cári Ohrana” – jegyezi meg Ionescuról.

²⁶ O. Onicescu, *Mernorii* vol. II. București, 1984. pp. 284-285.

Fel kell tenni a kérdést, s vázlatosan utalni kell arra, hogy milyen motivációk vezették e nem hétköznapi intellektuális adottságokkal rendelkező népes csoportjait abban, hogy eszméikkel, ha nem is mindig közvetlenül, de közvetett módon egyengették, táplálták a politika cselekvését. A válasz nem egyszerű, hiszen a szereplők később fátylat borítottak a múltjukra, vagy teljesen megtagadták azt. A kommunista érában ideológiai okokból nem foglalkoztak a témával, s ez azért is érthető, mert 1945-46-ban a Román Kommunista Pártot jórészt a Vasgárda soraiból duzzasztották tömegpárttá.²⁷

AZ IDENTITÁSTORZULÁS ELHÚZÓDÁSA

Az újabb nyugati szakirodalomban az eszme és a rohamosztagok találkozását főleg történeti, szociológiai, gazdaság háttérmagyarázattal hozzák összefüggésbe.²⁸ Vitathatatlan, a román szélsőjobboldali képviselő párt és mozgalom, a Mihály Arkangyal Légió s az ezt folytató Vasgárda széles tömegbázissal rendelkezett. Az európai modellek – Mussolini, Hitler – mellett a román szélsőséges csoportok autochton hagyománnyal is rendelkezett, amely a periférikus léthelyzet teremtette társadalmi diszharmóniákból táplálkozott (paraszi misztika, a nemzet messianisztikus küldetése, antiliberalizmus stb.). Románia strukturális válsága a múlt század húszas éveinek végére valóban kritikus pontra jutott, azonban az általánosan elfogadott véleményekkel szemben ez a válság nem volt a gazdaság minden szférájában érezhető, vagyis nem volt általános, ahogy azt a román marxista történetírás hangoztatta, s amit a Délkelet-Európával foglalkozó szakmunkák is fenntartás nélkül átvettek. A térség és ezen belül Románia strukturális válsága jóval korábbi, a modernizációs kísérletek torzulásaiából fakadt és húzódik el egészen napjainkig. Utaltunk rá, hogy a szociostrukturális előfeltételek hiánya miatt az állam alapjaitól a csúcsig intézményi, jogi, társadalomszervezői funkciókat vállalt fel. A személyek, családok köré szerveződő politikai pártok – liberálisok, konzervatívok, majd a nemzeti parasztpárt – a parlamentarizmus eszközeit túlsúlyosan ideológiai, politikai csatározásokra használták fel, nem a beütemezett reformok adekvát kísérő programjainak kidolgozására (lásd az 1923-as földreform és az alkotmány).

A parlamentarizmus torzulásaihoz hozzájárult az a körülmény is, hogy igen korán értelmiségi túltermelés jelentkezett. (Mellesleg ez inspi-

²⁷ Ivor Porter, *Operation „Autonomous”. Wich soch in wartime Romania*. Ed. Chatto co. Winduns. London. 1989. pp. 316-322.

²⁸ Armin Heinen, *Die Legion „Erzengel Michael” in Rumänien. Soziale Bewegung und politische Organization*. München. Oldenburg. 1986. pp. 76-91.

rálta Eminescu Császár és proletár című költeményét is.) A pártok idézték ezt elő azzal, hogy lekötelezett, illetve elkötelezett értelmiségieket akartak tudni maguk mögött, ezért külföldi ösztöndíjakat, hivatali szinekúrákat adtak. Azonban a gazdaság, az állami intézményrendszer egésze, a különböző alapítványok, a katedrák (gimnáziumi, egyetemi), a pártsajtó stb. nem tudták felszívni az értelmiségi többletet, amely aztán a szélsőséges csoportosulásokban talált „munkát”. Nem véletlen, hogy a szélsőségek sejtjei egyetemi környezetben fogantak, és innen terjedtek át és mozgósították az értelmiségiek, a hivatalnokok proletár szinten vegetáló tömegeit. Az értelmiség szerepe evidenciával bír a kérdés tárgyalásakor, viszont egyoldalú lenne, ha csak e kategóriára hivatkoznánk; a termelő osztályok, különösen az agrár- és ipari szférában sem voltak közömbösek a szélsőséges pártok és mozgalom iránt.

A folyamat egészében azonban az egyetemek káderei (A. C. Cuza, Nae Ionescu, N. Crainic, hogy csak a legnyilvánvalóbb esetekre utaljunk), valamint az egyetemi ifjúság játszott döntő szerepet. A másik tényező a parlamentarizmus és a demokrácia krízise, ezek előfeltételeinek labilitása, az „érdekpolitika” túltengése, amely reálisan is azt az elképzelést erősítette, hogy az állam bizonyos érdekek és nem a társadalom szolgálatában áll. Jellemző, hogy az olyan intézményeket, mint a Falu Háza, melyeket szocialista-poporanista, tehát társadalmi kezdeményezésre hoztak létre, és a falu szociális, kulturális és gazdasági felemelkedését voltak hivatottak szolgálni, végeredményben kisajátították, megteltek hivatalnokokkal: „A Falu Házában seregnyi ügyvéd és mindenféle tisztviselő.” Az egész előljáróság nem közösségi-községi hivatását végzi, hanem pártpolitikai korteskedésben éli ki magát: „a politikai keresztségről prédikálnak.”²⁹ Az értelmiségi túltermeléssel jelentkező proletarizálódás és ezzel összefüggésben jelentkező személyiségzavar, ennek artikulálódása a média csatornáin keresztül, a maga szélsőséges, irracinális tartalmaival, szintén olyan tényező, amely nem hagyható figyelmen kívül akkor, amikor a szellemi szolgálói és a roham-osztagok kapcsolatáról esik szó.

Megfontolandó kérdésfelvetés, hogy a két világháború között jelentkező szélsőségek, mint például a bolsevizmus és a fasizmus különböző változatai, mennyiben kapcsolhatók a hagyományos szocialista, szociáldemokrata, illetve a konzervatív eszmei és pártszerveződésekhez, vagy pedig egy a világháború teremtette káoszából kiemelkedő társadalmak sajátos, a körülmények által teremtett helyzete termelte ki ezeket a szélsőségeket, amelyek aztán a hatalomba kerülve világkatasztrófát idéztek elő.

A román esetben külső minták követését, az autochton hagyományok kényszerét, a kettő antinómiáját nagyon sokan, főleg az értelmiségiek, hi-

²⁹ C. Rădulescu-Motru, *Válogatott írások*. Kriterion. Bukaresti. 1988. p. 93, 88.

vatalnokok, nemzeti tragédiaként élük meg. Az antinómia feloldását, a kettős tudatszoritás kötöttségeitől a megszabadulást szélsőségekben, aszkézisben vagy forradalomban vélik lehetségesnek. C. Rădulescu-Motru az energetikai perszonalizmusról írott tanulmányában a személyiségtorzulás egésze tekintetében ha nem is nyújt választ, mégis egész sor olyan összefüggést vizsgált meg, amelyek támpontot jelenthetnek a kérdés megközelítéséhez. Az energetikai perszonalizmus Nyugat-Európára jellemző – alapítja meg Motru –, ami abban áll, hogy az „emberi tudat magasabb rendű szerepet kap, folytatója és átalakítója a természet energiájának. (...) Energetikai személyiség az, aki ösztönzéssel és példaadással fel tudja kelteni embertársai lelkében a nemesebb munka iránti vágyat.”³⁰ Ezzel szemben „az anarchikus perszonalizmusban a szeszélyes én uralkodik (...), az én – akárcsak az álomban – erre-arra kalandozik. Az a nép, amely trónra emeli ezt a perszonalizmust, tele van társadalmi újtókkal. (...) Itt nem tisztelik sem a hagyományokat, sem a szakmai hozzáértést. (...) Az én túlnövesztett, ezzel szemben a személyiség alakatlan. Miben szakember ez vagy az az úr? Semmiben. (...) Nyitva áll előtte az út a legmagasabb tisztiségek felé. A másik nem tehetséges, de jóindulatú. Ennyi elég ahhoz, hogy jogot követeljen valamilyen, mindenki bőrére menő reform kipróbálására. Végül miként ítélik meg bizonyos urak népünk történetét? Csakis saját énjük szempontjából. E nép történetében a tényeknek két vonulata létezik: a nagy tetteké, amelyekben az úr énje részt vett, s következésképpen közel állnak hozzá, és a kis tetteké, ezek idegenek az illető úr énjétől... Az ilyen perszonalizmusnak érthetően megvan a maga költőiessége. A legerkölcstelenebb dolgot is láttatni lehet a szép perspektívájából. Az én olyan, akárcsak a növény. Káros megnagyobbodása csodálatot vált ki.” Az anarchikus perszonalizmus „fennmaradásának okát nem a nép mint totalitás lelkében, hanem a vezető osztályok tévelygéseiben kell keresni.”³¹ Az anarchikus perszonalizmusnak „jól megfelel a történelmi és etnikai személyiség.” Bizonyos archaikus képességek ismétlésével ez a történelmi típus folytonos. Benne a primitív, misztikus személyiségre jellemző struktúrák tovább élnek, vagyis erőteljesebbek az érzelmi motívumok, mint a tudatiak. Mesterséges eszközökkel folyamodnak az én felkorbácsolására.³² Motru az anarchikus személyiségtípust a sámánatorista hagyományok szellemében a városra érvényesíti, a román falu ezzel a destruktív személyiségtípussal szemben „a monumentális és örök nacionalizmus típusát” képviseli.³³ A falu kitermelte etnikai, történelmi személyiségtípusnak

³⁰ I. m. p. 155. o

³¹ I. m. p. 147-149.

³² I. m. p. 119.

³³ I. m. p. 153.

nincs szüksége „egyensúly-formulákra” (isten, nemzet), azok benne szervesen léteznek, a folytonosságuk adott. A falura rákényszerített bürokrácia nemhogy rendet teremt, hanem megbontja a létező patriarchális struktúrákat, s ezzel a miszticizmusra és forradalomra fogékony, magára hagyott én típusának a kialakulását segíti elő, vagyis az anarchikus személyiségtípust, azt, amely a városihoz azáltal válik hasonlóvá, hogy vonzódik a „nyers erőhöz”, a meggondolatlan anarchikus nacionalizmushoz.³⁴

Az anarchikus személyiségtípus, amelyet Rădulescu-Motru egészében a román, illetve a kelet-európai és balkáni életvilág reprezentatív személyiségtípusaként ismer fel, jelen van az élet minden területén (oktatásban, tudományos életben, sajtóban, politikában stb.). Ezek amolyan idolumok, bennük a személyiség és az eszmény konvergál. Pontosabban, a személyiség az eszmény illúzióját testesíti meg, mivel a konstruktív, az autentikus eszmények hiányoznak. Az illuzórikus eszményt megtestesítő személyiség magán viseli az eszmény természetét, van finalitása, nem azt testesíti meg, ami van, hanem „aminek lennie kell”. A kényszert, önuralmat, önmeghadást követeli meg.

E meghatározottságok akkor válnak személyiségtorzító tényezővé, amikor azok beteges nemzeti érzékenységgel párosulnak. A hiúság, érzelmi intuíció, grandomania, nemzet, isten stb. belső lelki, illetve külső transzcendenciák keresése a személyiségben úgy polarizálódik, mint a nemzet eszménye, noha nincs másról szó, mint saját maga eszményéről, amely önmegvalósítását hivatott szolgálni. Ez az anticipációs jelenség küldetéstudattal, messianizmussal párosul, vagyis a személyiség hivatásérzet-tudata a nép, a nemzet hivatástudataként jelenik meg. Ez olyan sajátos pszichológiai önkonstrukciója a személyiségnek, amely már-már a patológia határát súrolja, mert benne a primitív, irracionális motívumok iránti predispozíció függetlenül tudatától túlsúlyosabb dominanciát fejt ki. Sok tekintetben markánsabb megnyilvánulási formákat ez a személyiségstruktúra ott ölt, ahol a kreativitás hagyományosan kollektív erőfeszítés, együttműködés eredménye. Itt, amikor az egyén feláldozza magát valamilyen eszményért, akkor ez az eszmény vagy nemzeti, vagy keresztény. Amit egyéniesített értelmezésben tesz, amely a transzcendentált abszolútumok irracionális mellett saját predispozícióit is beviszi – akarva vagy akaratlanul –, s ezzel torzítólag hat a külső, objektív életvilágra, ugyanakkor saját szubjektumát is torzítja. Torzult, illuzórikus világképét szubsztancialitásként ismeri fel. Olyannak, amely autentikusan fejezi ki a valóságot. Magasabb intellektuális szférában, mint például Nae Ionescu vagy Emil Cioran esetében, a metaforikus, szimbolikus látásmód álcázó funkciókat is betöltnek.

---

³⁴ I. m. p. 228.

METAFIZIKAI CSALÓDÁS

A fiatal Emil Cioran, aki teljes egészében Nae Ionescu hatása alatt volt, a *Tisztánlátás drámája* című esszéjében utal tanára személyiségének paradoxonjaira. Cioran erősen szubjektív portréja Ionescuról kettőjük viszonyát Nietzsche és Wagner kapcsolataként érzékeli. Nae Ionescu személyiségének „kisugárzása”, „végtelen személyes varázsa” stb. arra emlékezteti Ciorant, hogy valami ilyesmit érezhetett Nietzsche is Wagner jelenlétében, akit később támadott, „de nem féltékenységből, hanem a konzerválódás ösztönétől” hajtva. „Nae Ionescu, úgy tűnt – írja Cioran –, hogy az egyetlen ember, akiért érdemes lemondani. Kísértett az, hogy az ő életét éljed. Nem volnék őszinte, ha nem mondanám ki, hogy olyan sokan vannak a fiatalok között, akik benne élnek. Sokan, akik felületesen ismerik, démoniságáról beszélnek, mintha Nae Ionescu azért törekedne iránta való csodálatunk elnyerésére, hogy utána megsemmisítsen. Milyen könnyű is lett volna! Nem kellett volna mást tennie, mint szabad utat nyitnia kétkedéseinek és gyötrelmeinek. Nae Ionescu létének varázsa egy mélyebb és paradoxálisabb alapokban rejlik. Amellett, hogy megvan annak tendenciája, hogy elveszél benne, hogy belecúsúszál összes konfliktusaiba, nem ismertem embert, aki annyira kötelezett volna arra, hogy legyél te magad. A tendenciák különös váltakozása magyarázza, miért nem tudunk nélküle élni.”³⁵ Már Párizsban, az 1940-es évek végén Cioran arról a szándékáról ír M. Eliadénak, hogy visszatér Bukarestbe, felkutatni a Nae Ionescu által feltárt „soáknak” ki nem merített gazdagságát.³⁶ Szintén Eliadétól tudjuk, hogy Nae Ionescu Cioran javaslatára tart előadás-sorozatot az uralomról.³⁷ Berlinben, ahol Cioran „megcsömörlött a történelemtől és a megismeréstől”, fogant az a gondolata, hogy doktori disszertációt ír a könnyekről. Barátaival egyetértettek abban, hogy az egyetlen tanár a világon, aki ezt a témát elfogadná, az Nae Ionescu. „Paradoxból? Tragédiából és tisztánlátásból” – állapítja meg Cioran.³⁸

Nae Ionescu életfilozófiája a kortárs egzisztencialista filozófiák román változata, amelyben minden eklektikussága ellenére koherenciára való törekvés figyelhető meg. Gnoszeológiaiilag N. Ionescu számára „minden tisztánlátás gyilkosság”, a „megismerés nagy veszteség”. Ontológiaiilag az individualizmusban a rossz, a hanyatlás, az élet hajótörésének forrását látta. „Ahhoz, hogy élj, – szerinte – meg kell csálnod tisztánlátásodat olyan egyensúlyformulák-

³⁵ Emil Cioran, *Relevațiile durerii*. Ed. Echinoc. Cluj. 1990. pp. 164-168.

³⁶ *Viața Românească*. An XXXV. 1990. 5. sz. pp. 64-70.

³⁷ D. Ciochir, *Gânduri despre Nae Ionescu* In: Steaua. Cluj, 1990. 5. sz. p. 24.

³⁸ E. Cioran, i. m. p. 165. Ebből az ötletből születik meg a *Lacrimi și sfinți*, amely 1937-ben jelenik meg, újabb kiadását lásd E Cioran, *Lacrimi și sfinți*. Humanitas, București, 1991.

kal, mint isten, nemzet stb. Mert minden tisztánlátó ember számára a világ koncessziók által létezik. A lét egy esés, szenvedés, önsanyargatás, sátáni gyönyörűség. Metafizikájának tételei: „a tudat az abszolútumot a kétségbeesés funkciójává változtatta”. A metafizikai kiábrándultság szüli az „immanenciában feloldódó szenvedélyt”; az „abszolútum tapasztalatában való csalódás, az immanens szenvedély forrása. Mindebből, mintegy öngigazolásképpen is következik, hogy a metafizikai kiábrándultság újságíró, politikust, nacionalistát szül. E. Cioran úgy látja, hogy ebben van Nae Ionescu sorsának kulcsa, mert amióta politizál – idézi mesterét –, azóta metafizikailag halott. Így az a megbélyegzés is, hogy N. Ionescu destruktív, Cioran számára nem mások rombolását, hanem „önrombolást jelent.”³⁹ A vázoltakból következik, hogy Nae Ionescu esetében is „Románia nem más, mint egy eszköz, hogy ne legyél többé önmagad, lemondj önmagadról, vagy ellenkezőleg, legyél a demiurgia kigyójának prédája.”⁴⁰

Igaz, a filozófia soha nem volt a megoldás, hanem a „tehetetlenség legmagasabb formája”, de azért a filozófiából is okulva – Barrés, Nietzsche, Sesztov, Bergyajev stb. – egyensúlyformulákat kell találni, a tisztánlátást homályosító, ködösítő abszolútumokat (nemzet, ortodoxia), amelyek a szenvedély forrását valami őseredeti abisszumban kutatják. Nae Ionescu „monumentális önsanyargatása”, mint láttuk, a metafizikától távol, a politikában találja meg az áthidaló megoldást. A gyakorlati oldalát ennek a kalandozásnak már vázoltuk. Az elmélet sincs ellentmondásban ezzel, sőt, alátámasztja azt. Mégis viaskodás, konfrontáció van a filozófia és a politika között.

Nae Ionescu számára nincs emberi tevékenység, amely annyira kötődne a személyiséghez, mint a filozófia. Organikus korrelációként meghatározott módszere mintha ennek ellentmondana. „E módszer eljárása – írja – a struktúrák identifikálása. Mint ilyen, elsősorban az intuícióna hivatkozik, a látás képességére. Ez nem annyira egyszerű. A megfigyelésben bizonyos érettséget igényel, bizonyos tapasztalatot, különösen mindenféle perszonalizmus elhagyását, és minden olyan elvárását – ami annyira velejárója a felvilágosodásnak –, amely az ész logikai játéka révén próbálja megalkotni a valóságot”⁴¹

A különféle perszonalizmusok és regionalitások elhagyása a homogén új szellemi és politikai rend igénye. A konfúz és konfuzionista balkáni világ, a felbomlott értékrendek világa; „a mi korszakunk – mondja – filozófiailag valamelyest halott, éppen a teljes anarchia miatt, ami a szellemi mezőben eluralkodott, éppen a fegyelem hiánya miatt, ami eluralkodott a gondolkodásban, és ez az, ami korunkban uralja gondolatainkat”⁴²

³⁹ E Cioran, *Relevatiile durerii...*, p. 166-167.

⁴⁰ I. m. i. m. p. 168.

⁴¹ N. Ionescu, *Roza Vinturilor...*, p. 301.

⁴² N. Ionescu, *Filozofia religiei*. In: *Viata Românesca*. 1990. 5. sz. p. 64-65.

Az autochton filozófia eszközeivel a szellem birodalmában nem lehet rendet teremteni, mert „a román filozófia művelt formában nem létezik. És nagyon valószínű, hogy mostantól fogva még sokáig nem fog létezni”.⁴³ Kétségtelen, a román filozófia ideje el fog jönni, ez akkor fog bekövetkezni, „amikor egy, a mieink közül – így vagy úgy – bátorságot vesz, és egyenesen Decartes szemébe néz, és nevének nevezi. Ha cigányul is. De mindörökké”.⁴⁴ A metafizikai holtpontról való elmozdulás „új” önmeghatározás és identitástudat kialakítását igényli. Az 1920-as évek végére a „háború nemzedéke” önmagára talál. Nichifor Crainic Gândirea című lapjának tizedik évfordulója alkalmából Nae Ionescu már határozottan kijelentheti: „A Logos-Cuvintul-Gândirea; egyazon szellemiség kifejezője három különböző formában. Íme nemzedékünk önmeghatározása: a lélek keresője. És ez megmagyaráz mindent.”⁴⁵

A lélek keresői olyan új szellemiséget honosítanak meg, amely talán kontinensünk viszonylatában is elsőként indít frontális támadást az európai filozófiai tradíció egésze ellen, „a liberális individualizmus, a szcientizmus, az alkotmányos monarchia és republikanizmus (ami strukturálisan egy és ugyanaz), a szocializmus, a vallási protestantizmus minden formája, a romantizmus, a katolikus gallikanizmus, az individualista misztika, Boldog Augustinustól Assisi Szent Ferencig, a kabbalisztika, a teozófia, a panteista asziazizmus, a humanitarizmus stb. ellen, mindaz ellen, ami száraz racionalizmus és átélés, a beleélés (träire, innen a träirizmus) teljességével szemben, mindaz, ami mechanikus az élet termékeny és polimorf gazdaságával szemben.”⁴⁶ A totális tagadásnak ez a nyecsájevi módja valamiféle szakítást kívánt a kvázi-civilizációval, változást, forradalmat. A rombolást, megsemmisítést fokozandó a szenvedés és erőszak nyílt deklarálása végül is nem más, mint az organikussághoz való visszatérés. Ahhoz, hogy a túlmisztifikált abszolútumhoz eljusson, önmaga sorsát problémaként kell felismernie, amit kivetít és általánosít az egész nemzeti létre. Erkölcsi legitimitációját az ilyen érvelés a tradícióban találja meg, amit úgy jelenít meg, mint valami újat, vagy olyan előfeltételt, amire az „új világ” alapjai lerakhatók. „A haladás törvénye – írja N. Ionescu – a jelenkori szellem súlyos előítélete. Mi nem teszünk egyebet, mint felszámoljuk a racionalizmust... felszámoljuk a filozófiában... az új antiintellektuális áramlatokkal... a politikában azáltal, hogy a parlamentáris demokratikus rendszert ellenőrzés alá vonjuk, s az érdeklődést ráirányítjuk

⁴³ Nae Ionescu, *Filozofia româneasca*. In: Steaua. Cluj. 1990. 5. sz. p. 26.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Cuvintul. VI. sz. p. 2037. 1930. dec. 21: *A Logos, Revue Internationale de synthèse ortodoxe* – Csupán két évfolyam jelent meg, Nae Ionescu szerkesztette.

⁴⁶ N. Ionescu, *Roza vinturilor*. P. 291-292.

a gazdálkodás eleven és konkrét formáira..., egyszóval azáltal, hogy az organikus felfogást előtérbe helyezzük a szerződéses felfogással szemben.”⁴⁷

Mindez artikuláltabbá teheti az abszolútumok nemzet-, Isten-együttműködését, egyneműsítő, kizárólagos érvényre juttatását. Konkrét formában az etnosz és a religió viszonyában tett megjegyzése szélsőségesen világítják meg ezt: romának lenni „annyi, mint ortodoxnak lenni..., épen úgy például, mint a ló állat és négylábú.”⁴⁸ A román identitás autentikusságát kifejező képlet román = ortodox, ortodox = román. Az ő szavaival: „... – vagy román maradsz, és akkor katolicizmusod nem realitás; vagy katolikus leszel, és akkor már nem vagy román. Aki másképp hiszi, az téved.”⁴⁹

Megtévesztő és visszahúzó ez a tradíciókultusz, igaz, az ortodox vallás hosszas praxisa a politika szolgálatában nem tűnik diverziónak. Minden tradicionalista autochtonizmus tengelyében az ortodoxia áll, amely legitimálja az irányzatot. Az Istentől leválasztott nemzet és a nemzettől leválasztott Isten-kép nem létezik. Az etnocentrikus Isten és ortodox vallás a szélsőséges ideológusainál (lásd N. Crainic) nem jelentette a hivatalos ortodox vallással való dogmatikai azonosságot. Kisajátításról van szó, amely e vallás tartalmi és formai, ikonográfiai szimbólumait felhasználja a nemzeti tulajdonságok, a küldetésstudat misztifikálására. Korábban is voltak erre kísérletek, de nem teológiai, dogmatikai ambíciók vezették azokat. Például Iorga részéről *Bizánc Bizánc után* című tanulmánya. A szélsőjobb azonban a sikertelen nyugatosodással szemben a „Kelet felé irányulást” hangsúlyozta, tekintettel azokra a tradicionális értékekre, amelyek organikusan is Keleten jelölik ki a románság helyét. „Az oltár Kelet felé néz, a házi ikonokat a Kelet felé néző falra függesztik, a földműves, ha imádkozik a mezőn, Kelet felé fordul. Az általánosan ismert mondás szerint Kelet felől jön a fény. Mivel pedig mi földrajzilag Keleten helyezkedünk el, és az ortodox vallás jóvoltából a keleti világ igazságait birtokoljuk, csakis Kelet, azaz önmagunk irányába orientálódhatunk. A nyugatiasodás keleti voltunk tagadása; az európai nihilizmus teremtő képességünk tagadása.”⁵⁰ N. Crainic, akitől e sorok származnak, az etnikai „kulturalizmus” és az „etnokrata állam” ideológusa valamiféle szinkretizmust is elképzelt a tradíció és a számára modernizációt képviselő fasizmus között; „visszaállítani a román nép élete és a friss társadalmi életformák szintézisét.”⁵¹ Ebben a törekvésben nemcsak ő, hanem N. Ionescu is az eszmei

⁴⁷ Idézi Z. Ornea, *Confluente*. Eminescu. București, 1976. p. 23.

⁴⁸ N. Ionescu, *Roza vînturilor...*, p. 201.

⁴⁹ I. m. p. 205.

⁵⁰ Ornea, i. m. pp. 24-25. a román orientare szó gyöke az orient (kelet), ami azt jelenti, hogy Kelet felé irányulás – N. Crainic ezzel érvel.

⁵¹ N. Crainic, *Neobonjurism și autohtonism în cultura*. In: Gândirea. III. évf. 1924. márc. P. 5275.

kohéziós erőt a „frissesség” jegyében megreformált ortodox vallásban látták, amely számos lényeges ponton szlavofil és neoszlavofil ihletre is utal.

„És nem láttuk vajon, hogy azok a fiatalok, akiknek intellektuális formációjuk a sámánátorista mozgalomhoz kapcsolódik, de akik a háború okozta összeviesszúságra hivatkozva ignorálták a sámánátorizmust, és mégis autochtonimusról és tradicionalizmusról beszéltek, azért, hogy az ortodoxizmusról beszélhessenek, Bergyajev és Masis tanítványainak vallották magukat. Ezek a fiatalok (N. Ionescu, N. Crainic) megtalálhatták Iorga publicisztikájában a nacionalista doktrína minden elemét, ami tényleg a mienk.”⁵²

Iorga szekularizálta a vallásos miszticizmust a nacionalizmus javára, nála, mint láttuk, a kultúra is csak az etnikum összefüggésében értelmes. Az „ortodoxia-nemzedéknél” (N. Ionescu, N. Crainic, R. Dragnea) az ortodoxia az autochtonizmus legfőbb kritériuma, az ortodox vallás több, fontosabb, mint a nacionalizmus, vagyis az ortodoxia elméleti alapját képezi a nacionalizmusnak. Nae Ionescu absztrakt ortodoxizmusa a tráirizmusban (beleélés), az egzisztencializmus román lecsapódásában oldódik fel. Az új generáció „elméleti munkásságának” az volt a célja, hogy a morális élet tengelyébe a vallást visszahelyezze. Ugyanis a román nép csak akkor mutathatja fel teljes eredetiségét, ha ortodox specifikumát értékesíti. Így tehát az sem véletlen, ha számukra „az ortodoxia nem vallás, hanem maga a keresztény vallás”, és hogy „mi románok latinok vagyunk, mert ortodoxok vagyunk, mivel ez őrizte meg a Szentháromság dogmáját.”⁵³ Az ortodoxia nemcsak organikusságot, történelmi folytonosságot jelent, hanem mindenféle asszimilációval szembeni ellenállás legfőbb tényezőjét. Ez akadályozta meg a románságot etnikai jellege és nyelve mellett abban, hogy feloldódjék a keleti népekben, ez közvetítette századokon át a Nyugattal való kapcsolatot. Más szóval a románság a bizánci civilizáció csatornáin keresztül tartotta a kapcsolatot Nyugattal már a 14. századtól. A problémát az érzékelhető ellentmondások közepette még fokozta az is, hogy a román ortodoxia hívei körében megoszlottak a vélemények az autentikus ortodoxiát hordozó régió tekintetében. Radu Dragnea például nem szereti sem Erdélyt, sem Moldovát, szerinte: „Havasalföld az, amely egyesít, amit még nem fejezett be. A művet folytatni kell. A Nagy-Romániában arra hivatott, hogy a teljes egyesülést megvalósítsa, a 17. századi bizánci, ortodox és latin organikus értelemben.”⁵⁴

⁵² D. Tomescu, *Ceaușul d-lui Iorga*. In. Ramuri. XXVI. évf. 1-3. sz. 1935. jan.-márc. pp. 307-308.

⁵³ Lásd Logos., 12. sz. 1928., Gândirea. VIII. 1928. márc. 2. p. 168. Gândirea nr. 1927. máj. 5. p. 111.

⁵⁴ Radu Dragnea, *Răspunsuri Gândirea*. VIII. nr. 1928. jún.-júl. 6-7. sz. p. 294.

Az első világháborút követően a romanizmus felfogásokban mutáció történt, a szellem, az akció, a kontempláció nemzedéke a nacionalizmust megőrizte, annak fokozottan misztikus, irracionális tartalmakat kölcsönzött. N. Ionescu szándéka szerint az ortodoxiával, tehát vallásos és morális, messianisztikus tartalmakkal gazdagított nacionalizmusnak az „aktualitásból” át kell lendülnie a „virtualitásba”. A románság mint abszolútum akkor lép küldetése teljesítésének mezejére, ha a szellemi és politikai cselekvésében de facto a szélsőjobb mellett kötelezi el magát. Nyilvánvaló, Nae Ionescu miközben a traürizmus tanával fel kívánt zárkózni a kortárs európai egzisztencialista filozófiákhoz, s az inspiráló hatásokat innen kapta, azt totalitáriánus módon hajtotta végre. Maximalista látásmódját fokozta személyiségének patológikus xenofóbiája, és az a törekvése, hogy korának kizárólagos szellemi vezére legyen. Az ortodoxia, tradicionalizmus, autochtonizmus nem különböző jelentéstartalmak hordozói, egyazon téma variációi, ahol a cél nem az ortodox keresztény értékrend újragondolása, az egyetemes kereszténység kereteibe illesztése, hanem onnan kiragadva etnocentrikus sajátosságként jelenik meg. De mert ez nem fedi a valóságot, akkor a román kultúra, amely Bizánc periferiáján formálódott ki, és különböző nem ortodox hatások is alakították, csakis úgy szerezheti vissza ortodox identitását, ha a hivatalos egyház által eltorzított életvilágot a nép lelki struktúráiban kutatják. Ezért kellett az intuíció segítségével, az át- és beleélés technikájával keresni azt az autentikus lelkeséget, amely Krisztus „istenedése” előtti etnopszichológiai rétegekből fakad, amely meghatározza, és ugyanakkor kizárólagos sajátja a románság jellemének. A reflexió magát az ortodox életvilágot tagadja, mert végül is a lélek keresői a törzsi szellemiség után kutattak. „Beteges jelenlét vagyunk az Isten világában – írja Nae Ionescu –, szeszélyes kinövésévé váltunk Benne, nem marad más hátra, mint kilépünk ebből a létből, és ne legyünk érzékenyek semmi iránt, ami ebben a világban történik. (...) Ennek a virtuális létnek csak tiszta formájában éljünk éppúgy, mintha Istenben magában lennénk, úgy éljünk, mint akkor, amikor Isten nem teremtette volt meg a világot.”⁵⁵ Vagyis szabadítsuk fel önmagunkat, relativizáljuk a létező értékeket, aktivizáljuk a lét szűz forrásait, valósítsuk meg a nem reflektált élet kultuszát, kutassuk az élet naiv irracionális vetületeit, toljunk félre mindenféle megkopott intellektualizmust stb. Nae Ionescu életfilozófiája (a traürizmus) az intellektuálisan tehetséges és felkészült fiatal nemzedék világlátását torzította, ködösítette el, juttatta őket a kétségbeesés csúcsaira, illetve mélységeibe. S amikor a vitalista misztika találkozott a rohamosztagokkal egy Leviathan államban, az ütközés fatális és tragikus volt.

⁵⁵ Nae Ionescu, *Metafizica*. Vol. II. București, 1944. p. 47-48.

A „NAP FIAI” ÉS A „KÉTSÉGBEESÉS CSÚCSAI”

Három fiatal esszéista – Petre Marcu Balș, aki később Petre Pandrea néven szerepel, Sorin Pavel és Ion Nestor – 1928-ban generációjuk küldetésűadatát fogalmazzák meg Nichifor Crainic lapjában, a Gândireában, „A Fehér lilium kiáltványa” (*Manifestul Crinului alb*) címen. „A Nap fiai vagyunk – írják –, és úgy akarjuk élni az életet, hogy ne tegyünk lakatot sem a szánkra, sem a szívünkre, ne kelljen embertársainktól semmilyen csonkítást vagy kényszert elszenvednünk, hanem szabadon kibontakozzék a bennünk lakozó erő, vonzalmunk az isteni és az emberi lényeg iránt. (...) A Fehér lilium a legnagyobb érték és a misztérium tisztaságát kínálja, alkotásra és lendületre buzdít a teljesség igénye útján, derekasságra biztat az állam kultusza, illetve az egyéni érdek fölé emelt nagy közösségi érdekek útján – és arcát a hit, valamint az ezredéves Múlt felé fordítja, amelyből tanulságot és eligazítást merít.”⁵⁶ Mindenféle nehézség ellenére a „román fiatal nemzedék, a legszebb, legbüszkébb és a legújabb – izmosan emelkedett a horizontra, az összes újdonságok fénysugarától övezve, szélbarnítottan, a problémáktól gyötörve.”⁵⁷ Mircea Eliade *Szellemi útleírás* című munkájában el van ragadtatva nemzedékétől, a „huszonhetesektől”. „Mi – írja – a legáldottabb nemzedék vagyunk, a legígéretesebb mindazok közül, akiket eddig az ország felsorakoztatott.”⁵⁸ A fiatal nemzedék feladatait a román szellemi élet újjáalkotásában jelöli meg. „Fiatalságunknak nem apró őrlődésekben kell kimerülnie, középszerű foglalatosságokban. Kötelességünk, hogy építsünk, és ez nem valósulhat meg egyszerű beszédekkel és újságcikkkel. (...) Történelmi igazság az a tény, hogy egy erős válság után egy nép szelleme újjászületik. Akkor egy megvilágosodás, az alkotó örömök kibontakozása megy végbe, egy látásmód megváltozása. Különböző is most tíz éve a romanizmus kegyetlen válságon ment át, amilyenre '48 óta a történelem nem emlékezik. Ennek a jelenségnek legelső gyümölcsei vagyunk.”⁵⁹ Az új nemzedék bálványai között Nae Ionescu és N. Crainic mellett ott van M. Eliade is. Emil Cioran, aki öt-hat év késéssel jelentkezett nemzedéke publicisztikájában, erről így ír: „Úgy 1932 körül találkoztam Eliadéval Bukarestben, ahová filozófiai tanulmányaimat jöttem befejezni. A varázslatos új generáció bálványa volt, akit mi olykor büszkén hívtunk segítségül.”⁶⁰

⁵⁶ Gândirea, 8-9 sz.1928. p. 317. Lásd még: D. Micu, *Gândirea și gândirism*. Minerva. București. 1975. p. 128; Horváth Andor válogatását a két világháború közötti román esszé irodalomból: *Korszellem és önismeret*. Kriterion, Bukarest, 1988. p. 382.

⁵⁷ I. m. p. 311.

⁵⁸ Idézi D. Micu, i. m. p. 331.

⁵⁹ M. Eliade, *O generație*. In. Cuvîntul studențesc. IV. évf. 2-4. sz. 1927.

⁶⁰ E. Cioran, *Entretien a Tübingen*. 1985. jún. 5. Mariana Sora, *Jadis et naguère*. L'Herne. 1988. Lásd még: E. Cioran. *Les debuts d'un amitié*. In: vol. Mircea Eliade. L'Herne. 1978. p. 31.

A Fehér liliom kiáltvány fogadtatása nem volt egyöntetű. N. Crainic, mivel az ő lapjában jelent meg a manifesztum, üdvözölte, érzékeltetve ezzel is, hogy magát az új nemzedék szellemi mentorának tartja. A kiáltvány megjelenésének időpontjában fiatalok (M. Eliade, Mihail Sebastian, Petre Comarnescu, Mircea Vulcănescu, Emil Cioran, Petre Marcu Balș, Stelian Mateescu, Mihai Polihroniade, C. Noica stb.) voltak azok, akikre formatív hatással Nae Ionescu volt és nem N. Crainic. Tény, az ortodoxia és a vitalista-misztika két főideológusa között versengés folyt a „Nap fiai” istápolásában. Maga Mircea Eliade is, az új nemzedék „bálványa” a kiáltványban merényletet látott hegemoniája ellen. A *Szellemi útleírás* szerzőjeként nemzedéke hivatását a szellem primátusának felismerésében összegezte, tehát presztízssokkából is állást kellett foglalnia a kiáltvány kapcsán. Udvarias formában elégtétellel ismeri el a szellem keresői táborának gyarapodását, az elmarasztalás csupán a szerzők „túlzott lírai” hangvételét, „stilisztikai hanyagságát” rosszallja.⁶¹ M. Polihroniade nem annyira a kiáltvány szerzőinek „szemtelenységét” kifogásolja, mint azt, hogy elképzeléseiknek nincs finalitása. A kiáltvány szerzőinek éles támadása az „öregék” ellen (pl. M. Ralea ellen, aki ekkor 33 éves), a fiatalság a fiatalságért dicsegete, „apolitikus” formában. Nem voltak hívei az ellenőrzött és irányított dogmának, noha a dogma szentsége mellett törtek lándzsát. Nae Ionescu, a szubtilis logika tanára is elveszti filozófiai tisztánlátását, amikor az öregek között említik. Szerinte a román kultúrában már nincsenek „öregék”. „Azt a régi szcientista és pozitivistá nemzedéket, amely agybéli kényelemből nem művelte a tudományt, a mi nemzedékünk kinyírta...; legyen világos, egyelőre a helyzet urai mi vagyunk. Hogy mi lesz, azt majd meglátjuk. Személy szerint azt hiszem, hogy az új nemzedék jobb, mint mi. Annak feltételezése, hogy ők határkövet képeznek, egy kissé sok. Ezzel legkevesebb tíz évet késtek.”⁶² Nae Ionescu, az új nemzedék szellemi mentora tehát rendreutasító. A manifesztum körüli pro és kontra vélemények nem a lényegre érintik, hanem a személyek ilyen vagy olyan csoportokba való besorolásából adódnak. Mert például N. Crainic gândirizmusa és N. Ionescu trairizmusa, a két autochton „életfilozófia” között nincs különbség, egyazon ideológia két variánsa. Az ifjú nemzedék befutott tagjai (pl. M. Eliade, P. Comarnescu) egészében egyetértettek a kiáltvánnyal, azal vizont már nem, hogy az általuk is vallott értékek kapcsán N. Crainic-
kal egy csoportba sorolják őket. Számos érintkezési pont ellenére az új nemzedék roppant heterogén és eklektikus eszmeiség hordozója. Tehát nem arról van szó, hogy a két világháború közötti román szellemi élet egészében és döntő módon N. Crainic és N. Ionescu ideológiai irányzata ér-

⁶¹ D. Micu. i. m.

⁶² Uo.

vényesült volna. Az viszont tagadhatatlan, hogy az ifjú nemzedék intellektuálisan legtehetségesebb tagjai, akik mind a mai napig nemzetközileg is fémjelzik a román kultúrát, akkor Nae Ionescu formatív hatása alatt állottak, már annál az egyszerű oknál fogva is, hogy 1925–1938 között többségük Nae Ionescu tanítványa volt (M. Eliade pedig tanársegéde volt).

Az új szellemiség értelmezési kritériuma alapján az ifjú nemzedék legalább három fő irányzatot képviselt. Paul C. Deleanu, G. Racoveanu, Sandu Tudor, Mircea Vulcănescu a szellemiséget tradicionalista, ortodox módon mint „lelki életet” értelmezte. Mások, M. Ralea, G. Călinescu, Petre Pandrea, Alf Adonia, Alexandru Sahia, Andrei Șerbulescu stb. a pozitív tudományosságtól, a forradalmiságtól és a marxizmustól is befolyásoltan az új szellemiséget laikusan fogták fel. Volt egy csoport, D. C. Amzăr, Ernest Bernea, Mihai Polihroniade, Nicolae Roșu, mely az új szellemiséget a xenofóbia, az extrém nacionalizmus szolgálatába állította. Ezekkel szemben állt egy neoklasszikus humanizmust valló csoportosulás – Dan Bota, I. Cantacuzino, P. Comarnescu, Mihai Sebastian. A harmadik csoportot, amelynek élén M. Eliade állt, és hozzá tartoztak Eugen Ionescu (Ionesco), Emil Cioran, Petre Manoila, ingadozott. Azonban ők álltak a legközelebb (különösen E. Cioran) Nae Ionescuhoz és lapjához, a Cuvîntul-hoz, ami azonban nem jelent mindegyikük esetében teljes eszmei elkötelezettséget a mester iránt.⁶³ Az ifjú nemzedék tagjai a kortárs európai gondolkodásban divatos eszmeáramlatok szinte mindegyikének hódoltak. Fellelhetők bennük az összes európai divergenciák is, különösen annak a csoportosulásnak a tagjai körében, amely témánk tárgyát képezi.

Akarva (szellemileg) és akaratlanul (politikai erők közrejátszása) az ifjú nemzedék kvázitudattal lépett a történelem színpadára, felfokozott önnarkózisukat az egyesülés (Nagy-Románia) eufóriája is táplálta. D. C. Mihăilescu a fiatal Cioran esszéit közlő előszavában a „körülményekre” hivatkozik, azok könnyítő vagy súlyosbító hatásai nyújtják e nemzedék szélsőséges attitűdjének magyarázatát. „Mindent, amit tehetünk, az a jelenségek, mechanizmusok megértése, elfogadása, ezért mindenféle ítélet hamis.”⁶⁴ Azonban tény, az ifjú nemzedék dossziéja egy tragédia, finalitásában véres politikai sikertelenség. Ennek okait M. Vulcănescu – a nemzedék tagja – 1934-ben így látta: „Nemzedékünk anormális időkben nőtt fel, s ezen idők feszültsége alatt alkotott, nem a normális idők méreteire szabott nemzedék⁶⁵ ez. Van benne valami nem befejezett, valami, ami nem talál, nem illik a kerekdedséghez és a mértékhez. (...) Csak a feszültségben otthonos”⁶⁵ Az ifjú nemzedék az új politikai határok között sokféle kulturális hatást, más-más szokásokat, hagyományokat, életstílust

⁶³ M. Vulcănescu, *O idee – Spiritualitatea*. In: *Criterion*. I. nr. 1. 1934. okt. 15. p. 4-5.

⁶⁴ E. Cioran, *Relevanțele*, D. C. Mihăilescu, *Prefața*. pp. 5-29.

⁶⁵ M. Vulcănescu, *Tendințele tinerei generații*. București, 1934. p. 27.

képvisel. Az uniformizálódásuk és homogenizálódásuk eszközeit az eszmei regionalitások leküzdésében, a mindannyiuknak közös romanizmus eszméjében látták. Az elődökkel szemben a szóban forgó csoport az önkifejezés, az etno-kreativitás legfőbb garanciáját az „én”-ben vélte felfedezni, amely képes visszaszerezni és újjáalkotni a nemzeti eszmét. Az „én”-t – megszabadulva egy kataklizmától s fellelkesülve az egyesüléstől – küldetéstudat obszedálja. Aminek kimenetele, finalitása tekintetében kétségei támadnak. Innen származik a kísérletezés iránti éhség, a személyiség paroxista megnyilvánulása, az aktivizmus iránti elkötelezettség, a barbár levantei lustaság kárhoztatása.

A sikertelenség érzetét az újabb háború perspektívája fokozza: „Bármennyire is tragikus és paradoxonnak tűnhet – írja M. Vulcănescu –, meg kell állapítani, hogy egy háború perspektívája az, ami a mai ifjúság számára az életben bizonyos nosztalgiát nyújt.”⁶⁶ M. Eliade az ifjak magatartásában bekövetkezett fordulatot a metafizikai emelkedettség lanyhulásában látja. „Várható volt – írja 1935-ben –, hogy az 1927-es orgiasztikus, individualista, metafizikai momentumot a civil és politikai kövesse.”⁶⁷ A metafizikai momentum az 1925–1929 közötti időszakot öleli fel, a politikai pedig az 1930 utáni éveket.

Az elméleti momentum szakaszában a generáció publicisztikájában az individuum felsőbbiségét posztulálják, a vissza nem szerezhető egyetlen, megismételhetetlen kísérletet. Ezzel párhuzamosan szinte összeszövődve ott van az én belső összeomlása, sikertelensége, kiábrándultsága, víziója. Mindezt fokozzák a hétköznapi konkrétumai, az etika politikában való feloldása, a „dímbovicai lustaság”, a korrupció, a nemtörődömség tapasztalata. M. Vulcănescu a 25–35 év közötti fiatalokat jellemezve állapítja meg: „Tapasztalatok, kalandok iránti éhség, az autenticitás, az akarat, hogy olyanok legyünk, amilyenek vagyunk, az abszolútum igénye, a drámai feszültség, tragizmus, krízis, negatív megjelenésében az agónia, a heroikus pesszimizmus, a kiábrándultság, mindezt tudatukban átitatta az első világháború utáni orientalizált német miszticizmus, az orosz emigráció miszticizmusa, a maurrizmus, a neotomizmus, az orosz kommunizmus és német marxizmus, az olasz fasizmus és a német nemzetiszocializmus. Autochton szellemi síkon a nemzedék követi az 1821 utániakat, a negyvennyolcasokat, a junimistákat, az 1907-es társadalmi s junimista-elleneseket (Iorga, A. C. Cuza, C. Stere), a tűz nemzedékét, az Egyesülés és a Gândirea nemzedékét.”⁶⁸

⁶⁶ I. m. p. 15.

⁶⁷ M. Eliade, *Mitul generației* In. *Vremea*, 1935. aug. 4.

⁶⁸ M. Vulcănescu, i. m. In: *Criterion* nr. 3-4/1934 – Az új nemzedék szellemi ihletforrásai; aktivizmus, pszichologizmus tekintetében Fichte, Schelling, Nietzsche, Amiel, Bergson, Dosztojevszkij, Freud, Gide, Kierkegaard, Papini, Proust, Sesztov, Maritain. A humanizmus, nacionalizmus, marxizmus tekintetében J. Benda, Bergyajev, Dilthey, Masaryk, Maurras, Mussolini, Ortega, Rathanau, Spengler, Tagore, Unamunno, Valéry.

Élni egy céltól, egy eszmétől meghatározottan, a fasizmus és bolsevizmus értelmében is a fiatalokat az aktivizmusra ösztönözi. Nem véletlen, hogy a sikertelenséget a tett szintjére emelik, a kiábrándultságban az alkotás hajtóművét vélik felfedezni, a szenvedést megtisztító felszabadulásként fogják fel, a társadalomban az állandó hódító-terjeszkedő ént abszolutizálják. E. Cioran, E. Ionescu, P. Manoliu, I. Dobridor-csoport a nemzedék általánosabb ismérvein túl, az új, belső szellemiséget, a forradalmiságot keresik, amely szemben áll az ortodoxia dogmatizmusával, a marxi történelmi materializmussal, a nacionalista doktrína partikularizmusával. A demokráciát csökként ismerik fel, csodálják a fasiszta ifjúsági mozgalmat, a bolsevik célratörést (lásd Kirilov dicsérete Ciorannál). A csoport teljes szellemi válságban van, kapkod, miközben az értékek újraértelmezésére törekszik, amit egy új ember színrelépésétől vár, attól az embertől, amely még nem mutatkozik.

A román konkrétum kaotikus állapota, a társadalom, az erkölcs, a politika stb. válsága igazolni látszik és táplálja az ifjú nemzedék szélsőséges megnyilvánulásait. Ha igaz az, hogy e nemzedék a szélsőség jegyében nőtt fel, akkor E. Cioran a nemzedékén belül is a „szélsőség szélsősége” volt. Nála teljes az Én találkozása a „Zeitgeist”-tel.⁶⁹

„Csak a vitális igazságokat értékelem, az organikusokat – írja Cioran –, mert tudom, hogy nem létezik igazság, hanem élő igazságok, melyek nyugtalanságunk gyümölcsei.” „Ahol felbukkan a paradoxon, vége a filozófiai rendszernek, és győzedelmeskedik az élet.” „A misztika a paradoxonra alapozott gondolkodás legmagasabb rendű kifejezése.”⁷⁰ „Ha az igazság és egy paradoxon között kellene választanom – írja M. Eliade –, a paradoxont választanám. Az igazságok változnak, a paradoxon viszont jellegénél fogva örökre tartalmas, hiteles és helytálló.”⁷¹

Cioran fiatalkori esszéi, tanulmányai szinte egytől egyig a vitalizmus, a misztika, a kétségbeesés, a szenvedés egzaltációi, amelyek Nae Ionescu mély hatására utalnak. Akárcsak szellemi mentora, Cioran is vég nélkül ismétli és variálja azt a gondolatot, miszerint a tagadás vitális szükségesség, a lét állandó visszaesés, az önbeteljesülés hanyatlásban realizálódik, az élet önkínzás, sátáni gyönyör. Kolerikus-melankolikus pszichikumának is betudhatóan saját szubjektív létének egzaltációja fogékonnyá teszi arra, hogy apologizálja a mozgást, a primitivitást, a lét tragikumát, misztifikálja a szenvedést mint a megtisztulás eszközt, belső szorongásait a jövő bor-

A vallás mindenkori eszményei értelmében – Tereza de Avila, Thomas a Kempis, Bloudel, Bloy, Martain, Barth, Paul Tilich és R. Otto (lásd uo.).

⁶⁹ E. Cioran, *Relevanțiile...* p. 16.

⁷⁰ I. m. p. 16., 48., 51.

⁷¹ Horváth Andor, *Korszellem és önismeret...* p. 431.

zalmaiként láttassa. Permanens radikalizmusban való tobzódása, a misztikus vitalitás elveinek interiorizáltsága, amely a démonikus elv immanenciáját látja az életben, a lény felbomlásában, az identitás fájdalmas visszaesését stb. – mind olyan tételek, amelyek szinte fatálisan jelzik az Én találkozását korával.

Cioran „berobbanása” nemzedékének publicisztikájába későn, 1932-től datálható, amikor a „tisztá szellemség” körüli vita már kimerült. Helyét a politikai elkötelezettség váltotta fel, az a fajta értelmiségi magatartásforma, amely a filozófiai előfeltevéseket valamely konkrét politikai mozgalomhoz igyekszik kapcsolni. E. Ciorant magát parafrázálva azt mondhatjuk, hogy így jut el ő is a kétségbeesés csúcsairól annak abisszumáig. A nemzedéktársak, akiknek eszmei alapállása nem sokban tért el az övétől, a generáció nem szellemi fázisában egyfajta szakmai emigrációba húzódnak vissza, még mielőtt a tényleges emigrációt választanák. M. Eliade némileg lazít, és a vallások történetébe menekül, Eugen Ionescu az esztétikába és a gyermekkor töréseibe, C. Noica a szokratizmusba és a logikába, M. Vulcănescu az agapei mediavelizmusba és a liberális pénzügyekbe. E. Cioran kiengesztelhetetlen rabja marad a „Sturm und Drang”-ból fakadó, a romanizmusért aggódó kétségbeesésnek.⁷²

Láttuk Iorga és Nae Ionescu romanizmus felfogását, a fiatal Ciorannál ez az organikuság mellett egzisztencialista tartalmakkal gazdagodik. „Mert ma – írja – az organikus és egzisztencialista gondolkodók időszaka van, azoké, akik számára a gondolat szükségszerűség és kockázat.”⁷³ A romanizmus nála nem teljesedett ki, tehát cél, megalkotása a jövő teendője. Ahhoz azonban, hogy a romanizmus nagysága beteljesüljön, a szubjektumot lényé intimitásáig át kell járnia a fájdalomnak, addig, amíg a tudat nagy érdektelenségre tesz szert, amikor a szemlélet olyan tiszta jelleget ölt, mely képes a lényeg megragadására, és az élet lényegi megértése a legtisztább formában nyilvánul meg. Balkáni környezetben és hazája organikus tendenciáit szem előtt tartva túlzottan maximalista követelmény volt ez. Igaz, első szakaszban inkább a szellem birodalmában szeretne volna, ha bekövetkezik a fordulat azzal, hogy hozzá hasonlóan mások is a szellemi élet paroxizmusát azzal az érzéssel éljék át, mintha belehalnának a szeretetbe, az egyedülletbe, a kétségbeesésbe. A fiatal Ciorant kétségtelenül a kortárs életfilozófiák ihlették, esete viszont igen jól mutatja, hova vezethetnek ezen életfilozófiák az abszolútum hétköznapijainak viszontagságai közepette Kelet-Európában, különösen ha azok életidegen szubjektumok értelmezési szűrőin mennek át.

⁷² Uo.

⁷³ E. Cioran, *Relevanțele...* p. 17.

Megszállottságának oka többek között az a felismerés, hogy a romanizmus – legalábbis számára – csupán földrajzi kategória, amely organikus tartalmi ellenére minta, modell követésére kényszerül, holott őt magát kell modellé tenni. A fennálló helyzetért az intelligens emberek okolhatók, akik merev, üres, absztrakt racionalizmusukkal képtelenek az alkotásra, a nagy intuíciókra, a nagy átalakulások véghezvitelére. Felháborodása a racionalista, pozitivista egyetemi értelmiség ellen 1937-ben jut tetőpontjára, amikor M. Eliadét „pornográfia” vádjával eltávolítják a bukaresti egyetemről.

A „reumatizmus diktatúráját” egy olyan generáció gyakorolja – állapítja meg –, „akiktől csak annyit tanultunk, hogy ne legyünk önmagunk”. Ironikusan jegyzi meg, „végül is igaza lehet a miniszternek, hiszen csak immorális, hogy 30 éves korodig 15 kötetet írjal”. Cioran a rá jellemző szélsőséges alapállásból „egy Szent Bertalan-éjszakát” kíván „bizonyos öregek között, ez az egyetlen megoldás”. Hiszen ezek számára, akiknek már „Európa is sok”, egy orientalista, „aki közlekedni tud az emberi kultúra másik felében”, az már túlzás. A Balkánon egy nemzetközi hírű tudós nem lehet címzetes tanársegéd, mert ott a „disznóknak és eszméletleneknek van szerencséjük”⁷⁴ Ez az epizód, amely elmarasztalja a „nemzeti agyat”, érzékelteti ugyanakkor a médium visszásságait, amelynek meghaladását egy mindent felforgató, leromboló átalakulásban látja. Ennek véghezvitele szélsőségekben tobzódik, mondhatni mind a két szélsőség – faszizmus és bolsevizmus – ötvözetében. „Szét kell zúzni minden merev és üres képletet, minden absztrakt érvényességű rendszert és formát, az összes irányító elveket és kategóriákat, hogy ezen a könnyed és felületes intelligencia bányájából, kaotikus irracionalista világot hozzunk fel, amelyben önmagunk örültségének eksztázisában halhatunk meg, egy olyan világban, ahol a démonikussághoz oly közvetlen a hozzáférhetőség, hogy a démonikus világ örvényében egzaltáltan halhatunk meg. (...) Fejlesztteni kell magunkban mindent, ami a spanyolban, németben és oroszban a specifikust és a barbárt alkotja, számoljunk fel a francia létérzést... Az örültséghez közel álló öröm fog el, amikor arra gondolok, hogy a jövőben egy kultúra születhet a spanyol, német, orosz elemekből, egy olyan kultúra, amelynek fluiditása nem formákban kristályosodna ki, hanem egy rendkívüli dinamikus pezsgésben (...), ez a kultúra az eddigi értelemben vett kultúra tagadása lenne”⁷⁵. „Meg vagyok győződve, az intelligens emberek feleslegessé váltak. Ez okból a barbárság, az örültség, az eksztázis vagy semmi apológiáját csinálom, de az intelligenciáét nem. Az intelligencia a román kultúra sebe. Szerves módon hiányoznak ezekből az emberekből

⁷⁴ I. m. p. 107.

⁷⁵ I. m. i. m. p. 169-171.

az emésztő szenvedélyek, a drámai, fájdalmas konfliktusok, az örültség és a lendület. Ezért hiányzik belőlük a kiábrándultság is, ugyanígy hiányzik belőlük minden nagy intuíció, amelyből kikél az igazi alkotás⁷⁶

A romanizmus meghatározottságait az irracionalitás szférájába tartozó fogalmak nyújtják. Ezek társadalmi funkcionálása Cioran víziójához híven tömegtébolyt eredményez, noha nem biztos, hogy a teória abban a statisztikai eleganciában teremt kapcsolatot a tömeggel, ahogy azt papírra vetették. A fiatal Ciorant – mint láttuk – a romanizmus sorsa, jövője ejti kétségbeesésbe, eksztázisba, szinte szerzetesi önkínzás árad soraiból, egy mély szomorúság, amikor az autochton valóságot kell meghatároznia. Van azonban egy terület, ahol a fejlemények lelkesedéssel töltik el, ez a társadalmi és politikai élet. Szemben a szellemivel, amely iránt peszsimizmusa, bizalmatlansága a legteljesebb.⁷⁷

Ortega Gassettel vitázva állapítja meg: Romániában a művelt réteg és a parasztság radikális elválása nem járt a művelt réteg kiválóságának erősödésével. Spanyolországban ez a folyamat sokkal kedvezőbben alakult, és nincs igaza Gassetnek, amikor hazája tekintetében folytonos hanyatlásról beszél. „Hitem, amelyhez nagyon ragaszkodom, hogy a történelmi fejlődés és folyamat különbözőségének magyarázata a sajátos struktúrákban és az alkotmányos diszpozíciókban van. Azonos társadalmi feltételek és konfigurációk, azonos formális alakulatok keretében Spanyolország adta Keresztelő Szent Jánost és Szent Terézt, míg Románia nem adott egyetlen szentet sem.”⁷⁸ A hasonlat csupán mint Európa két földrajzi szélső pontja lehet indokolt, de strukturálisan semmiképpen. A történelmi folyamatok tekintetében Spanyolország és Románia párhuzamba állítása érdekes lehet, de mint láttuk, különösebb evidenciákhoz nem vezet. Annál is inkább, mert Cioran bevallott mintaképe a 19. századi Oroszország, ahol olyan szellemi folyamatok játszódtak le, mint ami az ő jelen idejében Romániában is kívánatos lenne, éppen a romanizmus perspektíváját illetően. Azonban a román képzelet képtelen az élet tragédiájának megértésére, ami az alkotmányosság hiányosságáiból és pszichikai alkatának hibáiból fakad. Ezért van az, hogy a tragikumot csak néhány, elszigetelt egyén éli át. Partikuláris jelenség ez, ami olyan nevekhez kapcsolódik, mint például Balaga, Eliade, Manoliu és Holban. „Nemzedékünk tragikuma mélyebb konfliktusok következménye, kifejezetten metafizikai színezetű, struktúrája az egyetemes emberi sorshoz kapcsolódik.”⁷⁹

Cioran az ember-lét dualizmusát paradoxonként fogja fel, amely a tragikum forrása. A tragikum felismerése és interiorizálódása – szemben

⁷⁶ I. m. p. 108.

⁷⁷ I. m. i. m. p. 108-109.

⁷⁸ I. m. 110-112.

⁷⁹ I. m. p. 111.

a háború előtti nemzedékkel, ahol a dualizmus az egyén-társadalom kép-
letben jelentkezett – metafizikai beleélést igényel. Az intenzív drámaiság
sajnos nem aktualitása a romanizmus szellemiségének, noha kielégítő je-
lei a társadalmi és politikai mezőben már jelentkeztek. A magas hőfokon
tartott metafizikai éberség – ellenpontosandó Nae Ionescu, aki a politika
újtára lépve metafizikailag kihunytt – Cioran esetében az „örült szven-
délytől” is sarkallva, a tett vágától prózaiabb formában is megnyilvánul,
a rohamosztagok vagy bárki mástól is érthetően. „Induljunk, testvérek,
egy lendületen és kegyetlen keresztes hadjáratra, az emberi rothadság el-
len, az összes halott eszmények ellen, amelyek megfojtják lendületünket,
az összes formák ellen, amelyek elnyomják küldetésünket. Igen sokáig
voltunk kétségbeesve, hogy ne emésztődnénk fel egy hit lángjaiban.”⁸⁰

A romanizmus kétségbeejtő állapota a radikalizmus hiányából fa-
kad. „Egy ország, amely nem ismeri a radikalizmust, a történelem szé-
gyene, ha nem a szellemé; a radikalizmustól idegen személy a társada-
lom szégyene. Bármit is mondjanak, a radikalizmus elvezet valahová.
De hova vezet a megfontolt és mérsékelt szellem? Inkább katasztrófa,
mint egy középszerű és steril egyensúly. S egy katasztrófából szintén
a radikalizmus által jutsz ki.”⁸¹

A romanizmus előfeltétele a radikalizmus, ha nincs, elő kell idézni.
Ennek különböző technikáit az idézett passzusok is érzékeltetik. A pszi-
chés predispozíció a tragikus látásmódra a Szeben környéki raşinari or-
todox pap fiánál a „házi tűzhely” bizánci ikonográfiáján túl, abból az illu-
zórikus vagy valós kisebbségérzetből táplálkozik, amely az ún. kettős
elnyomás – nemzeti és materiális – mítoszt ültette a fejekbe, és azt a kép-
zetet, hogy a nagy eszme, az egyesülés nemcsak materiális gondok megol-
dását és a világuk kiterjedését hozza magával, hanem végre érvényre jut-
hat a romanizmus a maga megálmódott szellemi nagyságában is.
E. Cioran, aki tehetsége tudatában volt, realizálni kívánta önmagát. Az új
helyzet láttán szorongásai támadtak, amelyek félelmeket szülnek. „Tuda-
tában lenni annak, hogy nem realizálódhatsz csak a nemzet által, és ne
légy biztos abban, hogy nemzedet realizálhatja magát.”⁸² Ez nem csupán
a román bizonytalanság kulcsa, hanem elsősorban önmaga dilemmája; „az
a félelem, hogy arra a nemzetre korlátozzuk magunkat, amelyikhez tarto-
zunk, és vele együtt középszerű sorsunk lesz.”⁸³ Tisztában van azzal is,
hogy a nemzeti abszolútum „ópium”, melyet egyesek azért használnak,
hogy eltemessék tisztánlátásukat, mások, hogy értékesítsék ösztöneiket.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ I. m. p. 121.

⁸² I. m. p. 140.

⁸³ I. m. i. m. p. 180.

„Más korszakokban más megoldások voltak. Ma nincs kéznél jobb, mint a nemzet.”⁸⁴ A humanitás eszméjére épülő egyetemes kultúra lehetősége, amely képes lenne az egységes Európa eszméjét visszaállítani „elúszott”, ezért a nemzeti partikularizmusok győzelmével „kontinensszerte a vitalizmus, az erőszak került előtérbe.” A romanizmus számára sincs más lehetőség. Föl kell zárkózni már csak azért is, mert Romániában a „nacionalizmus az egyetlen vitális légzés.”⁸⁵

Ennek a nacionalizmusnak, értsd romanizmusnak, ahhoz, hogy érvényre juthasson, szakítania kell az organikus látteleivel, az új rend Románia esetében is új szellemiséget követel meg. Románia nagy sebe, akár csak Oroszorszáé, a „bizánci tradíció volt, amelyet ha idegen kultúrába oltanak bele, absztrakt szkematizmussá válik, politikai és kulturális síkon pedig szervezett reakcionizmus”. „A bizánci ikon a halál, az aszottság s az árnyék szimbóluma. Nem létezik életellenesebb vízió, mint ami a bizánci művészetből fakad, az obskurus körök művészete, a szentek közötti monotonia... És amikor arra gondolsz, hogy Románia századokon át a bizánci szellem átka alatt élt”, akkor érthető módon Cioran számára nem az elődök és közvetlen szellemi mentora által vallott autochtonizmus, tradicionalizmus, ortodoxia jelenti a kiutat, noha korábban ezek az „értékek” is obszedáltak, hanem az erőszak kultuszának meghonosítása és Oroszország példája, s a kettő ötvöződéséből létrehozandó románság balkáni hegemóniája.⁸⁶

Tekintettel arra, hogy az alsóbbrendű komplexusok az élet alacsony formáira jellemzőek, amelyek kiteljesedése nem képzelhető el példa és prototípus nélkül, így természetes – Cioran szerint –, hogy Romániának nem a múltban, hanem a jelenben kell keresnie a számára legadekvátabb modellt, ami küldetésének finalitást kölcsönöz. „Annyiszor elmondták: megvédtük a latinítást, gát voltunk a szlavizmussal szemben, a kereszténység védőbástyái, a római hagyományok őrzői stb. voltunk. Megértettétek, megjelentünk és megőriztük. S ezt hívják sorsnak? A nagy nemzetek érvényesülésüktől indítatva szétforgácsolták a történelmet.” (...) A kis népek számára is van kiút, „ez az erőszak kultusza. Amikor elismerik a múltjukat mint holtvágányt, és a proféciaiból a lét forrását csinálják.” És „minden, ami nem profécia Romániában, az merénylet Románia ellen.”⁸⁷ A román szellemi életben sem Cioran előtt, sem utána ilyen küldetéstudattal túlfűtött koherens nemzetkritika nem született. Az itt kimutatható hegeli hatás nem a szellem világtörténelmi objektivációiban konkretizálódik, ha-

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ I. m. i. m. p. 153.

⁸⁷ E. Cioran, *Schimbarea la fațã a României*. Humanitas, București, 1990. p. 19-20.

nem a romanizmus mint abszolút eszméjében, amely ha nem is az egész világot, de a balkáni régiót „maga köré csavarja”. A messianisztikus küldetéstudat, mint történelmi eszme és mint abszolútum önmagára találása, vagyis ha utat akar nyitni magának a történelemben, akkor válik lehetségessé, ha a nagy történelem centrumába kerül. Példa rá Oroszország és az oroszok, akiket a 19. században végig sorsuk problémái emésztettek. És elméleti kínjaiból „egyszerre Oroszország effektíve belépett a történelembé, hogy aztán a forradalommal a történelem centrumába kerüljön. (...) Több mint nyilvánvaló, Oroszország predestinálva volt egy monumentális küldetésre.”⁸⁸ Akárcsak Oroszország, Románia is századokon át szunnyadott, ott is, itt is a kultúra stílustalan, sőt „nullitás kultúra”, innen a vallásos obszesszió az egyetlen „történelmi ugrás” iránt. A „világtörténelem árnyékából” való kilépés, igaz, többnyire egyensúlyvesztéssel jár, de az abszolútum totalitássá tételében semmilyen eszköztől sem szabad visszariadni. „A nullitás kultúra tragédiáját agresszív lendülettel kell viselnünk, saját erőnkől támadjuk a múlt ürességét és próbáljuk megvalósítani egy váratlan nagy kezdeményezéssel mindazt, ami vegetál történelmi múltunkban. Felfuvalkodottságunkat ki kell hogy elégítse az a tény, hogy minden kész, hogy nincs egy vonal, amelyen kényszerítve lenne haladásunk, hogy a mi vonalunk az ország sorsa. Mindegyikünk léte Románia alapjának elemét képezi. Ez legyen a küldetésünk.”⁸⁹

A küldetés kivitelezésében erkölcsi gátlások nem jöhetnek számba, és sok más egyéb egyetemes érték sem, mert éppen a kor szelleme igazolja számára, hogy nagy tetteket az abszolútum szolgálatában nem lehet és nem szabad gátolni kiteljesedésükben. Ezért is teszi fel a kérdést, s ezzel mintegy finalitásban is konkretizálva nagy ívű eszme-futtatását: „Lesz-e Románia Balkánt egyesítő ország, lesz-e Bukarest az új Konstantinápoly?” Mi lesz velünk, ha nem mi leszünk a világ e sarkának predestinált országa? Azok leszünk, amik voltunk.”⁹⁰ A kételkedés kísérti az esseistát, „mi lesz velünk”, ha nem mi fogjuk kitölteni azt a hatalmi űrt, ami a Balkánon keletkezett a Török Birodalom összeomlásával. Cioran szerint Délkelet-Európában „a hegemonia kérdése azonos az új Konstantinápoly kérdésével – s ebben a kérdésben nyíltan kell beszélni.”⁹¹ Arra is van válasza Ciorannak, hogy miként tudja felvállalni Románia a periféria centrumának szerepét. S ez logikailag is következik abból az eszme-futtatásból, amely a bizánci örökségben Balkán-szerzte a visszahúzó erőt látja. Ezért is „nem válhatunk Balkán első erejévé, csak ha felszámoltuk mindazt, ami balkáni, s ezt úgy

⁸⁸ I. m. p. 35-40.

⁸⁹ I. m. p. 19.

⁹⁰ I. m. p. 41.

⁹¹ I. m. p. 203.

lehet, ha Európa tudatában elültetjük, hogy fatálisan Romániáé az elsőbbség ebben a régióban”⁹² Romániát „elégedetlen tudata” predestinálta erre a szerepre, mert ha például a francia nacionalizmus reakciós, addig a romanizmus forradalmi, mivel célja felszámolni a balkanizmust és rehabilitálni ezt a térséget. „Az új Konstantinápoly nem, egy politikai álom tárgya legyen, hanem egy olyan cél, amit nap mint nap szenvedéllyel és drámaian követünk”. S ha „Bukarest nem lesz vonzó központja Európa e szélének, akkor jobb, ha már most leromboljuk.”⁹³ „Románia a jövő nagy, végleges és lényeges politikai jelentősége nélkül, úgy tűnik nekem, hogy szörnyűség a történelem aljassága, egy rossz ízű vicc.”⁹⁴

Cioran víziója még számos, a szomszédokat is érintő eszmefuttatást is tartalmaz, mintegy érv gyanánt arra, hogy kidomborítsa hazájának hegemoniára való predestináltságát a balkáni térségben. Mindezek azonban mit sem változtatnak azon a tényen, hogy a vitalista misztika, az erőszak kultusza rabjaként a fiatal Cioran tehetsége java részét – noha tudatában volt, hogy azzal metafizikai tisztánlátását kódosítja – az abszolútum kiteljesítése szolgálatába állította. Nem riadva vissza attól sem, hogy az értelmiségi magaslatookról leereszkedve annak hétköznapi lehetőségeit tárja fel. Kétségtelen, jobban és teljesebben fogalmazta meg nemzedéke vágyálmait, ezért is fontos Cioran fiatalkori munkásságának kiemelése a nemzedéktársak köréből.⁹⁵ A vizsgálódások, melyek a romanizmus köré összpontosultak, bizonyítják: N. Iorga, Nae Ionescu meghatározó személyisége mellett a harmadik nemzedék legmarkánsabb tagja kétségtelenül Cioran. 1938-ban ösztöndíjjal Franciaországba megy, és nem tér vissza. Hasonlóan M. Eliade, Eugen Ionescu sem. Az eszme azonban maradt, az abszolútum küldetése, úgy tűnik, még nem befejezett.

⁹² Uo.

⁹³ I. m. p. 196.

⁹⁴ I. m. p. 204.

⁹⁵ I. m. Cioran e mű harmadik kiadása alkalmából (az első két kiadás 1939-ben és 1941-ben jelent meg) néhány sort írt, amely 1990. február 22-én kelt Párizsban: „Ezeket az elkalandozásokat 1935–36-ban írtam, 24 évesen, szenvedélyes felfuvalkodottságomban. Mindabból, amit román és francia nyelven írtam, ez a szöveg azt hiszem a legszenvedélyesebb, ugyanakkor a legidegenebb is számomra. Benne nem találok magamra, noha nyilvánvaló akkori hisztériám benne. Kötelességemnek tartom, hogy néhány stupid és igényes oldalt elfojtsak benne. Ez a kiadás végleges. Senki-nek sincs joga, hogy változtasson rajta.” Kétségtelen, ez valamivel több, mint M. Eliade, Nae Ionescu volt tanársegédének a hallgatása, pontosabban a profánnak a szentben való folytonos, következetes álcázódása.